

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

MINDAUGAS AUŠRA

II kurso studentas

**JAV IR RUSIJOS BRANDUOLINIO
NUSIGINKLAVIMO DIPLOMATIJA**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: D. Šlekys

Vilnius, 2016

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Bakalauro/magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(parašas)

.....
(v., pavardė)

Bakalauro/magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Bakalauro/magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Bakalauro/magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Aušra M. JAV ir Rusijos branduolinio nusiginklavimo diplomatija: Tarptautinių santykių ir diplomatijos specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas D. Šlekys. – V., 2016. – 60 p.

Reikšminiai žodžiai: branduolinis nusiginklavimas, diplomatija, tarptautinė visuomenė, tarptautinė taika, stabilumas, galių balansas, abipusis sunaikinimas, branduolinė ginkluotė, MIRV, ABM, START, Naujasis START, SALT, INF, anglų mokykla, JAV, SSRS, Rusija, Šaltasis karas.

Šiame darbe nagrinėjami JAV ir SSRS / Rusijos santykiai per branduolinio nusiginklavimo diplomatijos procesą. Santykiai yra analizuojami per konkrečių derybų procesą, branduolinio nusiginklavimo sutarčių sudarymą ir nuostatas, taikant anglų mokyklos Hedley Bull'o sėkmingo nusiginklavimo kriterijus

Pateikiama trijų istorinės raidos laikotarpių branduolinių varžybų analizė, tų laikotarpių palyginimas, suformuojamas sėkmingo nusiginklavimo modelis ir bandoma tą modelį taikyti per jau sudarytų branduolinio nusiginklavimo sutarčių kriterijus. Pagal JAV ir SSRS / Rusijos branduolinių santykių raidą, nustatomas nuolatinis diplomatinis ryšys, atsveriantis tarptautines krizes.

Turinys

Įvadas.....	5
1. Branduolinio nusiginklavimo diplomatijos logika.....	9
1.1. Diplomacija ir tarptautinė visuomenė.....	10
1.2. Nusiginklavimo diplomatijos racionalizavimas.....	13
1.3. Branduolinio atgrasymo trūkumai.....	16
2. Branduolinės varžybos: pirmųjų tarpvalstybinių susitarimų priešaušris.....	20
2.1. Baimės politikos mastas.....	20
2.2. Abipusis sunaikinimas varžybų kontekste.....	24
2.3. Branduolinės diplomatijos lūžis: Kubos krizė.....	27
3. Branduolinio nusiginklavimo diplomatijos genezė.....	31
3.1. Bendrų interesų konstravimas.....	31
3.2. Strateginių ginklų ribojimo derybos.....	33
3.3. Startuoja naujas požiūris.....	36
4. Naujas etapas: branduolinė taika niekur nedingo.....	42
4.1. Antibalistinių raketų (ne)problema.....	43
4.2. Naujasis START ir branduolinės diplomatijos kulminacija.....	45
4.3. Kito diplomatinio žingsnio paieškos.....	48
Išvados.....	53
Literatūros sąrašas.....	55
Summary.....	60

IVADAS

Temos aktualumas: JAV ir Rusijos santykiai nuo II-ojo Pasaulinio karo pabaigos klostėsi sudėtingai. Šaltojo karo metu aštrias priešpriešas keitė atšilimai, o šių dviejų galingiausių pasaulio valstybių santykiai apibrėžė tarptautinę tvarką, t.y. jų komunikacija arba jos nebuvimas tapdavo pasauline nuotaika dėl ryškiai pasidalinusių ideologinių blokų. Dauguma užsienio politikos analitikų JAV ir Rusijos santykius apibrėžia kaip itin nestabilius, nuolat prognozuojant III-iojo Pasaulinio karo galimybę. Tačiau visu minėtu laikotarpiu iki šiandienos diplomatiniai santykiai tarp JAV ir Rusijos nenutrūksta. To priežastis – branduolinis nusiginklavimas. Vertinant santykių istoriją, patyrusios tarptautinių krizių ir konfrontacijų, jos nesukėlė tarpusavio karo, nes buvo vykdomas diplomatinis nusiginklavimo procesas. Tol kol šis procesas nenutrūksta, tol vyrauja tarptautinė taika. Tačiau diplomatija, kaip procesas užtikrinantis tarptautinės visuomenės stabilumą, ypač branduolinio nusiginklavimo kontekste, yra nepastebima ir dažnai neanalizuojama, neieškoma kriterijų tokio proceso sėkmingumui nustatyti. Po dviejų metų, 2018-aisiais, baigiasi paskutinės strateginio branduolinio nusiginklavimo sutarties galiojimas tarp JAV ir Rusijos ir kol kas nėra aišku ar valstybės sugebės atnaujinti sutartį. Branduolinio nusiginklavimo diplomatijos raidos analizė ir kriterijų suformulavimas galėtų padėti išsiaiškinti, kaip toks procesas šiandienos politikos kontekste būtų įmanomas.

Literatūros apžvalga: Nusiginklavimas, branduoliniai ginklai ir diplomatija tarptautinių santykių literatūroje yra menkai atrandama sintezė. Pirmiausia todėl, kad visi trys elementai skirtingų tarptautinių santykių teorijų yra vertinami netolygiai ir niekada kartu tarsi vienas lygiavertis objektas. Branduolinės ginkluotės vaidmuo ir reikšmė valstybės politikoje bei jos saugume labiausiai pastebima neorealizmo literatūroje. Ginkluotė tampa vienu esminiu faktoriumi Keneth Waltz'o knygoje „Theory of international relations“, kurioje jis teigia, kad pasaulis egzistuoja nuolatinėje anarchijoje, o joje negali egzistuoti tarptautinė tvarka. Todėl valstybės privalo didinti savo ekonominę ir materialią galią, taip užtikrinant saugumą, nes kitu atveju atsiliks nuo priešų. Ši mokykla ir literatūra buvo dominuojanti Šaltojo karo metu, o diplomatija čia vaidino itin menką vaidmenį.

Tačiau kaip tik tada prasidėjo ir branduolinio nusiginklavimo periodas. Istorinė literatūra, kaip kad „The Cambridge history of the Cold war“, „Cold war statesmen confronting the bomb“ arba „Contemporary nuclear debates“, „Arsenals of folly“ apie branduolinę ginkluotę ir valstybių politiką kalba išsamiai, tačiau ją analizuoja per valstybių karinę strategiją ir tarptautines institucijas, sąjungininkių elgesio kontekstą ir ekonominius faktorius. Ši analizė yra svarbi siekiant atskleisti diplomatinį / derybinį procesą bei jo užkulsius, tačiau nusiginklavimo, kaip įmanomo pasaulinės taikos formuotojo neanalizuoja.

Tuo metu teoretikai kaip John Steinbruner'is, Jonathan Dean'as ir Stuart Croft'as stengėsi pagrįsti, kodėl reikalinga ginklų kontrolė. Jų nuomone, tai išsprendžia saugumo dilemą – atsiranda bendras saugumas tarp partnerių, sukuriamas stabilumas. Ginklų kontrolę šių autorių atveju skiriasi nuo nusiginklavimo, nes stabilumo išsaugojimas leidžia bendrai kontroliuoti ginklus ir nereikalauja taikos be ginklų. Taip pat, įdomu tai, kad ginklų kontrolė tokiaame kontekste tampa valstybės apsaugos strategija.

Tačiau ieškant prielaidų, kad nusiginklavimas gali skatinti tarptautinę taiką ir tarptautinės visuomenės kūrimą, naudingiausia tokioje analizėje tampa anglų mokykla, kuri teigia, kad egzistuoja valstybių visuomenė tarptautiniu lygmeniu. Šių teorijų literatūroje išryškėja idėjos, o ne materialios valstybės galios. Idėjos, anot anglų mokyklos teoretikų, formuoja tarptautinę politiką, o jos veiksmingumui daro įtaką diplomatijos procesas. Tačiau anglų mokyklos literatūroje trūksta konkretumo, kaip idėjos pasireiškia tarpvalstybinėje sąveikoje ir kaip šios daro įtaką tarptautinės taikos formavimui, kokią reikšmę procesams turi diplomatiniai santykiai ir tokių santykių vystymas.

Tą labai aiškiai išryškino Iver B. Neumann'as anglų mokyklos analizėje „The English school on diplomacy“. Jis pastebi, kad pirmoje anglų mokyklos kartoje Herbert Butterfield'as susikoncentravo į „naująją diplomatiją“, kurią po I-ojo Pasaulinio karo suformavo Woodrow Wilson'as. Ši į savo veiklą įtraukė parlamentinį procesą ir skaidrią praktiką, o tai H. Butterfield'as pavadino socialinėmis taisyklėmis. Tačiau jis diplomatiją aiškino ir per galių balansą. Anot autoriaus, balansas gali išsilaikyti tik per diplomatijos reprezentavimą, nes tarptautinė tvarka nėra savaiminis reiškinys - tai atsargiai ir sumaniai suformuota struktūra. Autorius turi dvi esmines prielaidas. Pirmiausia, jis tiki, kad diplomatija neturėtų būti matoma kaip inkorporuota praktika, nes tai sukelia socialinio pobūdžio problemų jos praktikams. Antra, tam, kad visuomenė veiktų per diplomatinį pasaulį, reikia žvelgti į istoriją.

Anglų mokyklos teoretikai ginklų kontrolę ir branduolinį paritetą analizavo menkai. Pirmiausia, jiems tai buvo rezultatas, kuriame reikia išgyventi. Nusiginklavimas buvo tik vienas iš pasiūlymų, bet jo pritaikymas ir įtaka pasaulinei tvarkai analizuota per tarptautinių institucijų galią ir jų priimamus sprendimus. JAV ir SSRS galia branduolinio nusiginklavimo procese taip pat tik užčiuopiama, tačiau per jų santykį nėra konstruojamas platesnis pasaulio suvokimas. Trečioji anglų mokyklos karta išvis nebemato pretekstų kreipti išsamesnį dėmesį į branduolinę ginkluotę ir nusiginklavimą. Anot jų, XXI amžiaus politika formuojama per socialinius santykius ir modelius. Todėl literatūros analizėje itin reikšminga tampa Hedley Bull'o pozicija. Jis per anglų mokyklos prizmę žvelgia ir į branduolinius santykius ir į jų įtaką tarptautinei taikai.

H. Bull'o esminė analizė palietė tarptautinį saugumą, tarptautinę tvarką ir tarptautinę teisę. Knygoje „Anarchical society“ šias kategorijas autorius suveda į tarptautinės visuomenės kontekstą. Jo požiūriu, bet kokiai visuomenei reikėjo taisyklių ir apribojimų naudoti jėgą, o tam reikėjo ir

institucijų ir bendrų interesų suformavimo. Be šių elementų neegzistuoju ir tarptautinė visuomenė. Tokios visuomenės konstravime svarbią reikšmę autoriaus apmąstymuose užima ir nusiginklavimas Šaltojo karo metu. Tai jis analizuoja savo vieninteliame tokios tematikos veikale „Arms control and world order“. Autorius ginklų varžybos kontrolę matė kaip bandymą sukurti galių balansą tarp pasaulį valdančių branduolinių valstybių. Jis kaip ir Martin Wight‘as, tokį siekį matė kaip priemonę kurti tarptautinę visuomenę. Vėliau H. Bull‘as pabrėžia, kad esminiu kriterijus tampa stabilumas ir neformalios taisyklės, sutartos tarp galingiausių valstybių.

Tačiau autoriaus kritikai, kaip J.D.B. Miller‘is, James L. Richardson‘as ar T. B. Millar‘as pastebėjo, kad H. Bull‘as per daug linksta į realizmą, teigdamas, kad reikalingas atgrasymas, ginkluotė ir net limituotas karas. Teroro būdu, anot kritikų, suformuojama tarptautinė visuomenė. Taip pat kritikai pastebi, kad H. Bull‘o literatūroje diplomatija tarptautinės visuomenės nekonstruoja. Ji tampa tik įrankiu, o ne prielaida. Bet H. Bull‘as labai aiškiai atsiskiria nuo realistų, nes jo tikslas ne valstybių galia, o tarptautinė visuomenė. Diplomatinio proceso, apie kurį autorius kalba mažai, reikšmingumą galima įžvelgti jo veikale „Anarchical society“, tačiau ji pabrėžia, kad tai viena iš priemonių galimai konstituoja tarptautinę visuomenę. Autorius kalbėdamas apie branduolinio nusiginklavimo diplomatiją ir tarptautinės visuomenės kūrimą, neatkreipia dėmesio, kad JAV ir SSRS santykių išlaikymas branduolinės ginkluotės srityje net valstybių krizių fone leidžia ir toliau vystyti taiką. Užtat H. Bull‘o literatūroje vyrauja naudingų ir taikytinų branduolinio nusiginklavimo formulių, kuriomis remiantis galima išvystyti sėkmingą branduolinio nusiginklavimo diplomatijos procesą.

Darbo problema ir tikslas: JAV ir Rusijos santykiai dažniausiai yra apibrėžiami per demokratijos lygį, skirtingas įtakos zonas, ideologines skirtis ar net binarines opozicijas. Tačiau kol kas šių valstybių branduolinis nusiginklavimas, kuris nuo pat II-ojo pasaulinio karo pabaigos išliko pastovus ir nenutrūkstamas, tarptautinių santykių literatūroje nėra traktuojamas kaip pagrindinė ir vienintelė prielaida tarptautinei taikai gyvuoti, ypač diplomatijos kontekste. Todėl šio darbo problema: *Kodėl JAV ir Rusija iki šiol tęsia dvišalę nusiginklavimo diplomatiją?* Siekiant atsakyti į šį klausimą, darbe bus stengiamasi įrodyti, kad *branduolinio nusiginklavimo diplomatijos procesas tarp dviejų galingiausių pasaulio valstybių yra esminis elementas leidžiantis vyrauti tarptautinei taikai.*

Metodologija: Naudojantis anglų mokyklos įrankiais, šiame darbe bus stengiamasi atgaivinti ir aktualizuoti mokyklos autoriaus Hedley Bull‘o suformuotas idėjas ir rekonstruoti branduolinio nusiginklavimo istorinę raidą, paaiškinant tokio diplomatinio proceso ir paties nusiginklavimo logiką. Istorinė raida yra išskirstyta į tris etapus: II-asis Pasaulinis karas – Kubo krizės, Kubos krizė – pirmoji START sutartis, pirmoji START sutartis – Naujasis START. Šis skirstymas yra reikšmingas branduolinio nusiginklavimo procesui, nes taip išryškėja valstybių branduolinių santykių

užuomazgos, ginklavimosi varžybų padariniai ir tarptautinės taikos siekis. Anglų mokyklos analizei šie etapai yra svarbūs savo kulminacijomis, kuomet galima pritaikyti H. Bull'o siūlytas konkrečias formules branduolinėms varžyboms spręsti. Taip pat anglų mokykla padeda atskleisti vidinę logiką, t.y. nuosekliai ir darniai suvokti nusiginklavimo plėtotę ne vien kaip istorinį procesą, bet ir per žaidėjų motyvus, jų vidinį pasaulį, suvedant tai į tarptautinės visuomenės kontekstą. Todėl šiame darbe bus taikomas *kokybinės lyginamosios analizės* metodas, kurio pagalba bus išanalizuoti trys istoriniai etapai.

Darbo tezė: Darbe bus siekiama pagrįsti poziciją, kad *JAV ir SSRS / Rusijos branduolinio nusiginklavimo diplomatija užtikrina tarptautinę taiką*. Akcentuojant diplomatiją kaip tarptautinės visuomenės kūrimo, o ne panaudojimo įrankį, darbe bus stengiamasi pasakyti, kad *tarptautinę sistemą formuoja diplomatija tarp balansuojančių jėgų*. Einant tokios tezės įrodymo link, bus stengiamasi pagrįsti, kad tarptautinė sistema koreliuoja su branduolinių galių susilaikymu, nepaisant valstybių strateginių doktrinų. Taip pat bus stengiamasi atmesti poziciją, kad valstybių saugumo didinimas gali užtikrinti tarptautinę taiką, nes ginkluotės eskalavimas yra destabilizuojantis veiksnys.

1. BRANDUOLINIO NUSIGINKLAVIMO DIPLOMATIJOS LOGIKA

Anglų mokyklos iškelta idėjinė diplomatijos logika ryškiau atsiskleidžia analizuojant Jungtinių Amerikos Valstijų ir Sovietų Sąjungos / Rusijos branduolinį bendradarbiavimą. Pirmiausia todėl, kad pats nusiginklavimas iš esmės yra idėja, kurią iškelia konkuruojančios pasaulio galios. Daugelyje atvejų tarptautinių santykių teoretikai diplomatiją vertina tarsi įrankį valstybių tikslams siekti. Hidemi Suganami's, apžvelgdamas anglų mokyklos idėjas, atranda centrinį principą. Jo nuomone, mokykla teigia, kad pasaulio politikoje egzistuoja tam tikro laipsnio tvarka ir teisingumas. Šiuos palaiko formalios struktūros, pasireiškiančios per suverenių valstybių anarchinę visuomenę¹. Ją valdo tarptautinė teisė, o bendravimas joje vyksta per diplomatijos instituciją.

Vis dėlto diplomatinė studijų idėjų kontekste, kuris gali būti aktualus šiandien dėl greitai besikeičiančių politinių kontekstų, ir per kurio prizmę JAV ir SSRS santykių analizė įgautų svaresnę argumentaciją, nes leistų tų santykių raidą įvertinti dar neanalizuotu kampu, anglų mokykla padarė reikšmingus atradimus. Tai matyti Iver B. Neumann'o atliktoje anglų mokyklos ir diplomatijos santykio analizėje. Skirstydamas mokyklos teoretikus į tris kartas, autorius apibrėžia jų esmines idėjas. Šis mokslas yra nevienalytis, priklausantis nuo kartos požiūrio tiek į diplomatiją, tiek į pasaulio tvarką. Struktūriškas diskurso suvokimas matomas pateiktoje lentelėje, sudarytoje pagal I. Neumann'o anglų mokyklos teoretikų analizę.

Lentelė nr.1: *Anglų mokyklos kartų požiūris į diplomatiją*

Diplomatijos įtaka tarptautiniuose santykiuose		
Pirmoji karta	Antroji karta	Trečioji karta
<ul style="list-style-type: none">▪ Diplomacija ženklina tarptautinių santykių tikslus ir objektus taikos metu▪ Metodo klausimas nėra keliamas▪ Būdas valstybėms komunikuoti▪ Suderina konfliktuojančius interesus▪ Palaiko galių balansą	<ul style="list-style-type: none">▪ Kuria tarptautinę visuomenę▪ Unikali metodika▪ Mažina trintį tarp valstybių▪ Kuria bendras idėjas ir vertybes▪ Valstybių visuomenės simbolis	<ul style="list-style-type: none">▪ Diplomacija nėra raktas tarptautiniams santykiams suvokti▪ Socialinės teorijos dalis▪ Medijavimo įrankis tarp galios simbolio ir socialinių suvaržymų

Literatūra: Iver B. Neumann „Anglų mokykla ir diplomatija“

¹ Hidemi Suganami, „The English School in a Nutshell.“ *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, Vol. 9, 2010, 15-28, p. 15.

Antros kartos anglų mokyklos atstovai, kaip Hedley Bull'as, kritikavo diplomatijos ir istorijos santykį, išreikštą ankstesnių teoretikų. Anot jo, diplomatija nėra istorija. Ji yra jos refleksija. Teoretiko nuomone, diplomatija skatina taiką ir ji yra viena iš esminių pasaulinių institucijų tarptautiniuose santykiuose. I. Neumann'as kritikuoja, kad H. Bull'o pozicija knygoje „Anarchinė visuomenė“ – diplomatijos institucija prarado savo reikšmę ir ji nekonstituoja tarptautinės visuomenės. Jis skeptiškai vertina tai, jog autorius išsamiai nepaaiškino, ką daro diplomatijos kultūra, todėl esą sudaromas įspūdis, kad diplomatija ir tarptautinė visuomenė yra tik idėjinė. I. Neumann'as įsitikinęs, kad anglų mokykla tiesiog atrado atspirties tašką, tačiau toliau nenužengė. Trečioji karta, tuo metu, - tai naujausi anglų mokyklos apmąstymai, kuriuose diplomatija apskritai neužima svarbios reikšmės – tai socialinio konstrukto (analizuoja socialaus pasaulio modeliai ir žvelgiama į jų sąveiką) dalis. Tad šiame darbe bus sustota ties antrąja karta.

I. Neumann'as anglų mokyklos teoretikų apmąstymuose ieško nuorodų į diplomatijos mokslą. Kaip atskira mokslo šaka vargu ar diplomatija galėtų būti analizuojama per vienos mokyklos prizmę. Vis dėlto jai reikėtų taikyti kur kas platesnį požiūrį, susiejant su reiškiniiais. Tokiu atveju, diplomatija gali būti suvokiama kartu su papildomais dėmenimis. Autoriai, kaip H. Bull'as, išlieka aktualūs tam, kad diplomatija būtų permąstyta per savo pačios įrankius, o vėliau sujungta su papildomu objektu, lemiančiu valstybių santykius. Analizuojant H. Bull'o požiūrį į tarptautinę visuomenę ir diplomatiją, susikuria visiškai kitokia paradigma. Žinant, kad diplomatija pati savaime negali funkcionuoti be ją lydinčių objektų, vertėtų pabandyti atmesti I. Neumann'o įžvalga, jog H. Bull'o teorijoje diplomatija nekonstituoja tarptautinės visuomenės. Atvirkščiai – ji įgauna svarbią reikšmę. Tai aktualu kalbant apie Šaltojo karo periodą, kuomet susiformavo tarptautinė visuomenė. Tačiau ji buvo kuriama per JAV ir SSRS polius. Būtent nusiginklavimo diplomatija sukūrė prielaidų egzistuoti tarptautinei visuomenei ir palaikė jos gyvavimą.

1.1. Diplomacija ir tarptautinė visuomenė

Prieš pradėdant analizuoti nusiginklavimo diplomatiją, svarbu įsitikinti, kad diplomatija apskritai gali virsti tarptautinės tvarkos kūrimo faktoriumi. Jeigu pasitvirtintų teiginys, kad diplomatija yra vienas iš esminių raktų tokiaje politikos konstrukte, galime žengti toliau ir kalbėti apie nusiginklavimo diplomatiją. Ši savyje turėtų talpinti idėją, interesus ir institucijų kūrimą. H. Bull'as pabrėžė, kad valstybės dalinasi tam tikru bendru interesu (dažniausiai tai neapriboto smurto pasireiškimas), kuris veda į tam tikrų taisyklių susiformavimą. Tai yra pirmasis diplomatinis žingsnis. Jis tarptautinę visuomenę apibrėžė tarsi valstybių grupę, kuri ne tik suformuoja sistemą, bet ir dialogo forma bei sutarimu sukuria institucijas, prižiūrinčias jų santykius. Taip pripažįstama, kad visos

dialogo pusės siekia susitarimų dėl bendro intereso laikymosi. H. Bull'o požiūriu, bet kokiai visuomenei reikėjo taisyklių, apribojančių jėgos naudojimą. Taisyklės yra išreikštos per institucijas, įforminančias tarptautinės bendruomenės normatyvines struktūras.

Tačiau, kaip atkreipia dėmesį Stanley Hoffmann'as, H. Bull'o prieiga prie tarptautinės visuomenės yra pažymėta viena itin svarbia įtampa, kuri kelia daug neatsakytų klausimų. Pirmoji įtampa pasireiškia per H. Bull'o realistinę prizmę ir jo taisyklių ir institucijų akcentavimą, kuri sumenkina tarptautinės teisės reikalingumą, o iškelia galių balansą, net karą, kuris tarnauja kaip pusiausvyros priemonė tarp didžiųjų valstybių. „Jis taip pat pabrėžia kultūrinės bendruomenės įtaką tarptautinės visuomenės kūrimui. Kitaip tariant, jis išskiria tuos elementus, kuriuos pats vėliau kritikuoja, nes tarptautinė visuomenė, anot jo, negali būti ir procesas ir rezultatas.“²

Šioje vietoje reikėtų atkreipti dėmesį, kad H. Bull'as nepažymi ar institucijos turėtų veikti pasyviai ar aktyviai. Žvelgiant į Šaltojo karo periodą, kai jau buvo suformuotos Jungtinės Tautos, tarptautinė visuomenė dar nebuvo įgavusios tarptautiškumo prasmės. Pirmiausia todėl, kad pasaulis akivaizdžiai buvo pasidalijęs į dvi dalis – komunistinę ir jį palaikančią bloką bei „vakarietišką“ pusę ir iš pirmo žvilgsnio trūko bendros interesų plotmės, kurioje tokia visuomenė galėtų egzistuoti. Bet net ir šiame santykių plyšyje galima išvystyti ar net suformuoti tarptautinę visuomenę, bet ne per JT. Anglų mokyklos autoriai nekalba, kad valstybės negali konkuruoti tarptautiškumo struktūroje. Taip pat nekalbama apie ideologinius priešus. Jeigu svarbiausia suformuoti susitarimus ir bendras taisykles, tuo atveju tarp JAV ir SSRS jos buvo sukurtos, o tai lėmė konkrečių institucijų ar jų pirm pradžių formų steigimą.

Nors Šaltojo karo pradžioje JAV / SSRS dialogo užuomazgos yra menkos, diplomatiniai pokalbiai yra fiksuojami. Vėliau atsiradusios branduolinio nusiginklavimo sutartys įformino priežiūros institucijas, kurios tikrino viena kitos sutarties vykdymo aplinkybes. Sutartys apribojo abiejų valstybių ginklų naudojimą. Tai leidžia teigti, kad JAV ir SSRS diplomatinis bendradarbiavimas branduolinio ginklavimosi srityje suformavo branduolinę tarptautinę visuomenę, t.y. tarptautinė visuomenė veikė per nusiginklavimo bendradarbiavimą. Tai ryškiai matoma net dalyvaujant ir pačioms JT. Šios susitarimų dėl branduolinio ginklo naudojimo galią atidavė į JAV ir SSRS rankas. Todėl derybinis-diplomatinis aspektas tarp šių dviejų valstybių tampa esminis. Bet tai kol kas nepaaiškina ar diplomatija gali konstituoti tarptautinę visuomenę, ar vis dėlto yra tik jos įrankis.

Žvelgiant į branduolinį nusiginklavimą kaip idėją, diplomatija yra reikalinga siekiant suvokti santykį tarp jėgos ir pačios diplomatijos. Branduolinio nusiginklavimo kontekste kultūrinė praktika tampa šalies branduolinio ginklavimosi ideologija, kuri arba skatina tęsti varžybas arba atvirai –

² Stanley Hoffmann, „International Society“. Kn. J.D.B. Miller (sud.), *Oder and Violence*. Oxford: Clarendon press, 1990, 13-38, p. 24.

ieškoti sutarimo jas nutraukti. Anglų mokykloje H. Bull'as kelia klausimą: kaip tarptautinė diplomatija, nesant suverenios galios, yra konstituojiama ir išlaikoma diplomatinės kultūros? Šią kultūrą jis apibrėžė, kaip valstybių bendrų idėjų struktūros sukūrimą³. Tokiu atveju diplomatija turėtų tapti centrine tarptautinės bendruomenės kūrime, kaip įrankis, panaudotinas būtent jos formavimui. H. Bull'as knygoje „Anarchinė visuomenė“ plačiai apie diplomatiją nekalba ir šios temos nevysto. Į tai atkreipia dėmesį ir I. Neumann'as. Anot jo, H. Bull'as tarsi daro prielaidą, jog diplomatija yra tiesiog tarptautinės tvarkos veikimo forma⁴. Tačiau analizuojant diplomatijos sluoksnius, kuriuos aprašė H. Bull'as, atrodo kitaip.

H. Bull'as įsitikinęs, kad tarptautinė bendruomenė atsiranda valstybėms radus bendrų interesų. Žvelgiant į periodą iki ir po I-ojo Pasaulinio karo, didžiosios valstybės esminius interesų taškus rado ne tik per ekonominius mainus, bet ir ginkluotę. Tai reiškia, kad jau XX a. pradžioje komunikacija dėl ginkluotės arsenalų ir pastangos suvaldyti ginkluotės vystymą įgavo svarbią reikšmę. Tarptautinėje visuomenėje sąmoningos valstybės pastangos suformuoja santykį, kuris savaime išsiskiria iš anarchijos. Todėl be komunikacijos negalėtų būti jokių sutarčių ar aljansų tarp valstybių. Ir nors didžioji dalis tekstų, analizuojančių diplomatiją, kalba apie komunikacinį pokytį dėl atsirandančių naujų technologijų, svarbu pažymėti, kad esminė, tradicinė dvišalė diplomatija vis dar lieka nepakitusi, nes ji egzistuoja ir šiandien.

Diplomatijai formuojant tarptautinę visuomenę, pastaroji daro įtaką diplomatijos funkcionavimui. Tai leidžia diplomatinei komunikacijai adaptuotis prie naujų sąlygų, tačiau esmė ir reikalavimai išlieka. Pavyzdžiui, H. Bull'as teigia, kad diplomatija negali pasisekti ten, kur „užsienio politika yra vykdoma kaip priemonė stengiantis užgrobti pasaulinę valdžią arba tik kaip savo interesų įgyvendinimui, nepaisant kitų interesų“⁵. Pačios pirmosios nusiginklavimo sutarties pasaulyje esmė – valstybės atmetė savo interesus ir sutarė dėl tam tikros tarptautinės taikos.

Kitas diplomatijos aspektas – derybos, kurios yra ypatingai svarbios konstituojant tarptautinę visuomenę, nes be jų tarptautiniai santykiai būtų įmanomi, tačiau jie susidėtų tik iš nedraugiškų politinių struktūrų susidūrimų⁶. Derybų įtaka tarptautinės visuomenės sukūrimui atsiskleidžia per Vestfalijos sutartį 1648 m., kuri apibrėžė esminius Europos valstybių sistemos principus. Toks derybų pavyzdys leidžia suprasti kaip diplomatija integraliai veikia tarptautinėje bendruomenėje ir kaip sukuria socialinių taisyklių, normų ir vertybių koncepciją, išlaiko ją ir prižiūri tvarką. Kitas kritinis aspektas, išreikštas I. Neumann'o, - diplomatija nėra išreiškiama, kaip

³ Iver B. Neumann, „The English School on Diplomacy.“ Kn. Spencer Mawby (sud.), *Discussion papers in diplomacy*. Hague: Clingendael, 2001, 1-28, p. 26.

⁴ Ten pat, p. 28.

⁵ Hedley Bull, *The Anarchical society: a study of order in world politics*. 3 leid. New York: Palgrave, 2002, p. 71.

⁶ Ten pat, p. 164.

tarptautinių santykių idėja, ji tiesiog yra tokių santykių priemonė⁷. H. Bull'as teigia, kad „politinės bendruomenės turi skirtingų prietarų, jautrumų, o tai sukuria plyšį tarptautiniuose santykiuose“⁸. Siekiant sumažinti šią trintį, diplomatija, anot autoriaus, tampa esmine priemone ieškant tapatumų ir sąlyčio taškų, kurie leistų valstybėms sutarti dėl taisyklių. Taip, anot H. Bull'o, sukuriama tarptautinė bendruomenė.

Tad diplomatija yra svarbi tarptautinės visuomenės kūrimui ir jos funkcionavimui. Teigti, kad ji tik reflektuoja tarptautinę bendruomenę – būtų netikslu. Tarptautinė bendruomenė yra sąmoningas santykių tarp valstybių formavimasis. Jeigu žvelgtume į dvi priešiškas valstybes, kaip JAV ir SSRS, tarp jų plyšys buvo mažinamas būtent per branduolinio nusiginklavimą, nes tai buvo vienas svarbiausių sąlyčio ir intereso taškų. Pasinaudojant diplomatija buvo sukurta tarptautinė branduolinė visuomenė.

Tačiau kol kas dar nėra aišku, kodėl apskritai kilo branduolinio nusiginklavimo idėja ir kaip ji atsiranda bei vystosi tarptautinių santykių teorijų kontekste. Jeigu diplomatija sukuria bendruomenę ir tampa įrankiu, kurioje vietoje atsiranda nusiginklavimas? Ar jis gali tapti savanorišku ir parodyti, kad valstybės tai daro ne dėl savo interesų, o dėl tarptautiškumo naudos? H. Bull'as apžvelgė ir tai. Jis pabrėžė strateginių doktrinų ir ginklų kontrolės svarbą bei tikėjo, kad visa karinė politika privalo būti vieninga. Kalbėdamas apie ginklų kontrolę ir tarptautinės visuomenės kūrimą, atkreipė dėmesį, kad didžiosioms galioms tik ginklų kontrolės nepakanka. Tačiau tarptautinei tvarkai – tai tapo esmine prielaida.

1.2. Nusiginklavimo diplomatijos racionalizavimas

Žvelgiant iš H. Bull'o perspektyvos, pirmiausia reikėtų apibrėžti bendrus valstybių sąlyčio taškus, kuriuose įvyksta komunikacija, derybos ir taip sumažinamas atotrūkis tarp priešų. Nors sovietų ir amerikiečių problema yra unikali, tačiau istorijoje jau buvo atvejais, kuomet buvo kalbama apie ginklų ribojimą tarp konkuruojančių valstybių. Vienas svarbiausių precedentų – karinių laivų sistemos kontrolė, kurią įkūrė Vašingtono karinė jūrų sutartis 1922 m. ir Londono karinė jūrų sutartis 1930 ir 1936 metais. Pastangos apriboti karinius laivus tarpukario laikotarpyje susodino prie derybų stalo JAV, Didžiąją Britaniją, Prancūziją, Japoniją ir Italiją.

Šios sutartys aiškinant nusiginklavimo logiką svarbios tuo, kad jos tapo realistinių derybų rezultatu. Derybos pradėtos siekiant sukurti formalų tam tikros strategiškai svarbių ginklų kategorijos apribojimą. H. Bull'as kalbėdamas apie nusiginklavimo arba ginklų ribojimo sutartis pabrėžia, kad

⁷ Iver B. Neumann, „The English School on Diplomacy.“ Kn. Spencer Mawby (sud.), *Discussion papers in diplomacy*. Hague: Clingendael, 2001, 1-28, p. 26.

⁸ Hedley Bull, *The Anarchical society: a study of order in world politics*. 3 leid. New York: Palgrave, 2002, p. 175.

šios turi būti ne viską apimančios, o dalinės – kalbančios apie konkrečius ginklus⁹. Būtent tuo išsiskyrė ir karinės jūrų sutartys, kurios tuo metu kontrastavo visapusiškoms diskusijoms dėl nusiginklavimo. Vašingtono ir Londono sutartys susikoncentravo ties kiekybiniu ribojimu, tad buvo susidurta su klasikine problema – proporcijomis: koks bus santykis tarp kiekybinio ribojimo taikomo vienos pusės ginklams ir ribojimo kitai pusei? H. Bull'as iškėlęs tokį klausimą pabrėžia, kad britams, amerikiečiams, japonams, italams ir prancūzams karo laivų kokybiniai aspektai net nebuvo ypatingai svarbūs. Siekiant išspręsti proporcijos problema, jūrinės ginkluotės derybininkai išvystė lygybės principą, kuris tapo centriniu¹⁰.

Nusiginklavimo diplomatijos kontekste karinių jūrų laivynų sutartys svarbios tuos, kad XX a. pradžioje esminių galios vienetu buvo būtent laivynas. Nors Didžioji Britanija, Japonijos ir JAV I-ajame Pasauliniame kare kovojo prieš tą patį priešą, karo pabaigoje tarp jų prasidėjo laivyno varžybos. JAV ir Japonija buvo kylančios didžiosios galios ir jos metė iššūkį Didžiosios Britanijos lyderystei laivyno galioje. Ši bijojo likti trečioje vietoje, todėl privalėjo didinti savo apskas ir statyti daugiau laivų bet kokia kaina¹¹. Tačiau nusiginklavimo derybų idėja viliojo galias, o kiekvienas laivas tapo diplomatinio įrankiu.

Vašingtono karinė jūrų sutartis sukūrė paritetą tarp JAV ir Britų imperijos daugiatonių laivų ir lėktuvnešių kontekste, o Londono sutartis – paritetą kreiserių srityje. Tuo metu Japonijai buvo atsisakyta suteikti paritetą su Britų imperija ir JAV abejose sutartyse, nes abi dominuojančios jūrų galios tiesiog nenorėjo Japonijai suteikti lygybės¹². Todėl Japonija pasitraukė iš sutarčių sistemos 1934 m. Tai reiškia, kad pariteto klausimas – esminis. Jis nulemia ne tik ribojimų ginklų proporcijas, bet ir valstybių santykių su viena kita. Diplomatinio aspektu – derybos dėl pariteto tampa centrinėmis. Tai reiškia, kad nuoseklus bendradarbiavimas nusiginkluojat yra galimas tik tuomet, kai įsigalioja ir diplomatinis paritetas, valstybės pripažįsta, kad yra vienodos galios. Nors abiejų sutarčių tikslas buvo apriboti dviejų didžiausių, JAV ir Britų imperijos, galias, derybų eigai ir kiekybinėms proporcijoms įtaką darė ir išorinės jėgos. „Didžiosios galios derėdamosios dėl ginklų ribojimo privalo reflektuoti viena kitos požiūrį kokios strateginių ginklų proporcijos yra tinkamos joms pačioms ir išorės jėgoms. Dvi pagrindinės jėgos privalo apsvastyti ar strateginių ginklų ribojimas yra taikomas ir kitoms valstybėms. Jeigu taip, ar jas reikėtų inkorporuoti į sistemą ar turėtų būti parengti papildomi apribojimai. Jei ne, kaip savo jėgomis, atsižvelgiant į sukurtus santykius, reikėtų apriboti?“¹³

⁹ Hedley Bull, „Strategic Arms Limitation: The Precedent of the Washington and London Naval Treaties.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 131-152, p. 131.

¹⁰ Hedley Bull, „Strategic Arms Limitation: The Precedent of the Washington and London Naval Treaties.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 131-152, p. 131.

¹¹ John H. Maurer, „Arms control and the Washington conference.“ *Diplomacy & Statecraft*, 4:3, 267-293, p. 272.

¹² Ten pat, p. 271.

¹³ Hedley Bull, „Strategic Arms Limitation: The Precedent of the Washington and London Naval Treaties.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 131-152, p. 133.

Karinės jūrų sutartys tapo ilgesnio nusiginklavimo judėjimo dalimi. Vašingtono sutartis buvo matoma, kaip startas ilgesnio tikslo siekimui – visapusiškas ginklų mažinimas. Tačiau H. Bull'as pastebi, kad diplomatinėse derybose nuspręsta, jog sutarčių laikymosi priemonėms neprireikė jokių priežiūros institucijų. Bent jau šių dviejų sutarčių atveju svarbiausias buvo ne pats nusiginklavimo klausimas, o kiekybinės proporcijos išsikovojo klausimas ir jėgos balanso sukūrimas¹⁴. Dar prieš prasidedant Vašingtono sutarties deryboms, anglo-amerikiečių karinis jūrų balansas negalėjo būti atskirtas nuo Ramiojo vandenyno trikampio. JAV negalėjo sutikti dėl pariteto su britais jeigu būtų galimybė britams Ramiojo vandenyno zonoje kartu su Japonija susivienyti prieš jas, todėl amerikiečiai 1902 m. jau pasirašė sutartį su Britų imperija, kad ši nutrauktų anglo-japonų aljansą. Todėl palikta savo sąjungininkės Japonija negalėjo sutikti su 60 proc. proporcija nuo didžiųjų valstybių arsenalo, nebent jų viršenybė būtų išsaugojama susitarus užšaldyti karinių jūrų bazių ir įtvirtinimų statybas Ramiojo vandenyno zonoje. Tai buvo įtraukta į Vašingtono sutartį. Tad proporcijos tapo esminiu diplomatijos elementu derybose dėl sutarčių pasirašymo.

Tačiau Vašingtono sutartis nesugebėjo uždrausti kreiserių, naikintuvų ir povandeninių laivų. Ginklų varžybos susikoncentravo būtent ties šios ginkluotės vystymu. Derybos susikoncentravo ties kreiseriais. Birtų imperija, turėdama didžiausią kreiserių skaičių, siekė jį išlaikyti. 1927 m. Ženevos konferencijoje Didžioji Britanija reikalavo 70 laivų. Tačiau šis reikalavimas apėmė tik lengvuosius kreiserius. Amerikiečiai, tuo metu, buvo blaškomi į įvairias puses. JAV karinės jūrų pajėgos siekė formalaus pariteto su britais kreiserių galioje ir priešinosi susitarimui, kuris skatintų britų viršenybę. Tačiau šioje vietoje H. Bull'as išvelgia JAV dviveidiškumą: jai nereikėjo 70 kreiserių¹⁵.

1930 m. Londono karinių jūrų pajėgų konferencijoje buvo pasiūlyti kompromisai. Kreiseriai buvo padalinti į dvi kategorijas: amerikiečiams leista turėti viršenybę sunkiuosiuose kreiseriuose, o britams – lengvuosiuose. Japonijai leista susilygiuoti povandeninių laivų skaičiumi ir suteikta 70 proc. proporcija naikintuvų ir lengvųjų kreiserių sektoriuje. Tačiau šiai valstybei leista turėti tik 60 proc. JAV skaičiaus sunkiųjų kreiserių srityje. Galiausiai Londono sutartis praplėtė Vašingtono proporcijas kreiserių, naikintuvų ir povandeninių laivų srityje Japonijos naudai ir kur kas aiškiau sukūrė anglo-amerikiečių paritetą. 1922 ir 1930 metų sutartys turėjo baigtis 1936 metais. Todėl 1935 m. gruodį sukviesta antra Londono karinių jūrų pajėgų konferencija, kurioje buvo siekiama išdiskutuoti sutarčių pratęsimą. Tačiau tuo metu pasaulio politinė situacija jau buvo pasikeitusi. 1931 m. lapkritį Japonija įžengė į Mandžiūriją, 1933 m. ji pasitraukė iš Tautų lygos, o 1934 m. pateikė reikalaujamą dviejų metų įspėjimą dėl pasitraukimo iš karinių jūrų pajėgų sutarčių. Toks žingsnis leido suvokti, kad apie tolimesnius ribojimus Japonija galės galvoti tik tuomet, kai jai bus suteiktas

¹⁴ Hedley Bull, „Strategic Arms Limitation: The Precedent of the Washington and London Naval Treaties.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 131-152, p. 135.

¹⁵ Ten pat, p. 143.

paritetas su JAV ir Britų imperija visose ginklų kategorijose. Dar po kelių metų Japonija užpuolė JAV karines jūrų bazines ir tai visiškai sunaikino sutarčių esmę. Tad ar nusiginklavimo sutartys iš esmės gali sukurti tarptautinę tvarką, jeigu jos arba yra pažeidžiamos, suteikia galimybių varžytis kitose ginkluotės srityse arba, neleidusios kitoms jėgoms ginkluotis, priverčia tas jėgas iš sutarčių pasitraukti? Ar karinių jūrų pajėgų sutartys sumažino varžybas?

Diplomatinėse derybose Japonijos noras sukurti paritetą su JAV ir britais nebuvo įtrauktas į jokiais diskusijas. Sutarčių efektas buvo dviprasmiškas. Sutartas penkiolikos metų moratoriumas daugiatonių laivų statybai, žinoma, sulėtino kiekybinį laivyno tobulėjimą ir drastiškai sumažino išlaidas. Tačiau 1922 m. sutartis paskatino varžytis kreiserių, naikintuvų ir povandeninių laivų srityje. Dviem metams iki baigiantis sutarčiai visos valstybės jau buvo pasistačiusios visą leistiną kreiserių skaičių, o 1927-1929 m. anglo-amerikiečių kreiseriai tapo didelės įtampos priežastimi.

H. Bull'as pastebi, kad platesnėse ginklų kontrolės studijose visiško ir visapusiško nusiginklavimo gynėjai teigia, jog ginklų varžybos gali būti sukontroliuotos, jeigu ginklų kontrolė yra visuotina, apribojanti visas galias ir visas ginklų rūšis. „Remiantis šia teze, dalinė ginklų kontrolė, kaip siekis riboti laivyno ginklus, turi ginklų varžybų nukreipimo kita linkme efektą. Bet problema ta, kad sunku suvokti susitarimą, kuris būtų nuoširdžiai visapusiškas vien todėl, kad ginklai gali būti labai plačiai apibrėžiami, todėl tam tikros kariuomenės kategorijos tiesiog praslysta.“¹⁶ Visapusiškas nusiginklavimas yra tiesiog nerealias. Vertinant minėtas sutartis, reikėtų klausti ne kokį platų ginkluotės mastą jos aprėpia, bet kaip atitinkamos varžybų srities uždarymas apskritai paveiks ginkluotės varžybas: ar jos nuves į mažesnes ar didesnes išlaidas, pasireikš į labiau ar mažiau destabilizuojančią situaciją, prives ar ne didžiųjų valstybių santykius prie karo, išpildys politinius derybų tikslus ar ne? Ir galiausiai: ar tai užtikrins tarptautinę tvarką?

H. Bull'o nuomone, tautos pasirinkimas turėti tam tikrą ginkluotės lygį yra intelektualinio proceso rezultatas, apsibrėžiant tikslus ir įvertinant kainą bei karinių instrumentų efektyvumą¹⁷. Tačiau galima ginčytis, kad ginklų kontrolės susitarimai buvo pasiekti tik dėl apskaičiuoto derybų proceso, kuriame priimtos pozicijos nebuvo susijusios su rezultatu. Nereikėtų pamiršti, kad centriniu derybų elementu buvo karinio laivyno balansas tarp JAV ir Britų imperijos. Jeigu bent viena iš šių galiu kiekybiškai arba kokybiškai būtų lenkusios vieną kitą, joks nusiginklavimo susitarimas išvis nebūtų pasiektas.

1.3. Branduolinio atgrasymo trūkumai

¹⁶ Hedley Bull, „Strategic Arms Limitation: The Precedent of the Washington and London Naval Treaties.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 131-152, p. 148.

¹⁷ Hedley Bull, „Strategic Arms Limitation: The Precedent of the Washington and London Naval Treaties.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 131-152, p. 149.

Nusiginklavimas turi kur kas didesnę tikimybę tarp didžiausių pasaulio galių. Pirmiausia todėl, kad jos abi suinteresuotos, jog kita pusė susilpnėtų, antra – tai duoda didesnę efektą, nes jų arsenalas pasauliniu lygmeniu yra kur kas didesnis. Todėl aiškinant nusiginklavimo logiką svarbu tai, kad visame diplomatiniam procese kiekvienas skaičius, laivas ar branduolinė galvutė tampa esminiu raktu sutarties patvirtinimo link. Šaltojo karo metais – branduolinis ginklas yra tai, dėl ko varžosi valstybės. Tačiau kalbant apie branduolinį nusiginklavimą, situacija sudėtingėja.

Šaltojo karo metu blogėjant tarptautinei aplinkai, saugumo ir apsaugos nuo branduolinio karo kriterijai išlieka esminiai. Ginklų kontrolės pagrindu lieka bendro intereso suvokimas saugumo prasme, bet, anot H. Bull'o, tuo metu didžiosios galios sunkiai galėjo atpažinti bendrą interesą. Gynybos ir ginklų kontrolės politika privalėjo būti harmoninga, nes sutelkus dėmesį tik į vieną iš jų, viena dalis ginkluotės politikos gali tapti autonomiška¹⁸. Tad žvelgiant į indėlių, kurių gali suteikti formali sutartis, susijusi su JAV-SSRS strateginiu balansu, reikėtų atkreipti dėmesį, kad siekis sudėti viską į vieną susitarimą, kuris stabilizuotų balansą, neturėtų užleisti vietos mažiau darniai priegai. Pirmiausia todėl, kad atskiros sutartys, sukongcentruotos tik ties tam tikrų ginklų kategorija, apibrėžia realesnius nusiginklavimo veiksmus. Antra – kuo daugiau sutarčių bus pasirašoma, tuo didesnę tikimybę, kad valstybės išlaikys bendradarbiavimą.

Strateginio branduolinio balanso atėjimas į pasaulį padarė kur kas daugiau nei tiesiog paveikė Vakarų mąstymą apie strateginį branduolinį karą ir Vakarų vietą jame. Jeigu strateginis branduolinis karas negalėjo tapti politikos instrumentu Vakarų galioms, taip pat galėjo nutikti ir Sovietų Sąjungoje¹⁹. Jeigu sovietų strateginė galia sumenkino Vakarus ir pavertė Sovietų Sąjungą saugia nuo Vakarų atakų, ji Vakarus paliko saugius nuo sovietų atakų. Tad atgrasymo idėja, kuri buvo panaudota įtvirtinant Vakarų strategiją ir kuria siekta išsaugoti vienos pusės saugumą, užtikrino abiejų pusių saugumą. Branduolinės galios balansas buvo matomas tarsi tarptautinio saugumo sistema: „teroro balansas“, „branduolinė aklavietė“ arba „abipusio atgrasymo sistema“. H. Bull'as pastebi, kad tokios formuluotės tarsi sukūrė amžinos taikos būseną. Tačiau problema išliko strateginio balanso stiprinime. Pavyzdžiui, siekiama branduolinę ginkluotę paversti nepažeidžiama netikėto išpuolio metu, taip užtikrinant pajėgumus imtis atsakomųjų priemonių. Tad jeigu reikėtų kalbėti apie branduolinį balansą ir ginklų kontrolę, tuo metu visiškai nusiginklavimas būtų tiesiog neįmanomas. Nes tokiu atveju būtų diskriminuojamos tam tikros ginklų rūšys ir jų kiekiai: viena būtų toleruojama ir net skatinama, kita – apribojama. Skirtis tarp nusiginklavimo ir persiginklavimo branduoliniame balanse tampa labai menka, nes išnyksta linija tarp kokybinių ginklų tobulinimų ir kiekybinio balanso.

¹⁸ Hedley Bull, „The Scope for Super Power Agreements.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 131-152, p. 81.

¹⁹ Ten pat, p. 83.

Galiausiai stengiamasi pasiekti visą leidžiamą sutarties maksimumą, kaip kad Vašingtono ir Londono sutartyse.

1961 m. H. Bull'as stabilumo sąlygą apibrėžė kaip neturėjimą galimybių padaryti pirmąjį nuginkluojamąjį smūgį ir apginti savo industriją ir žmones. Jis net išskyrė konkrečius ginklus, kurie trukdo stabilumo įsivyravimui. „Destabilizacija gali pasireikšti per MIRV sistemas ir vystant antibalistines raketas arba strateginę apsaugą apskritai.“²⁰ Jis galvojo, kad apsauga gali privesti prie ginklų varžybų suaktyvėjimo, nes kiekviena pusė tokiu atveju imsis atsakomųjų priemonių siekiant atkurti viršenybę. Autorius taip pat suvokė ginklų kontrolės trapumą. Jis teigė, kad stabilus atgrasymas nepriklausė ir nereikalavo abipusio sunaikinimo doktrinos. Taip pat, kad yra egzistencinė atgrasymo galimybė: būklė, kai branduolinis susilaikymas tarpusavyje nepriklauso nuo valstybės branduolinių ginklų strategijos. Nepaisant to, H. Bull'as tikėjo, kad strateginis branduolinis atgrasymas niekada negalėjo tapti pagrindu tarptautinei tvarkai. Pirmiausia todėl, kad atgrasymas koncentruojasi ties priemonių rinkiniu, o ne valstybių tikslais. Taip pat jis orientuotas į karinius klausimus, kai, anot H. Bull'o, svarbiausia yra politinių krizių kontrolė ir valdymas, siekiant išvengti karo.

Apskritai branduolinis atgrasymas kalba apie karo prevenciją, tačiau palieka erdvę diskusijoms, ką valstybės turėtų daryti, kai atgrasymas nepavyks. Svarbiausia, pabrėžia H. Bull'as, kad taika, paremta branduoliniu atgrasymu, yra moraliai iškreipta²¹. Todėl autorius pateikė savo rekomendacijas. Jis visiškai kritiškai vertino vienašališką nusiginklavimą ir rodė daugiau simpatijų lygiagrečiam nusiginklavimui, bei manė, kad daliniai susitarimai yra labiau tikėtini²². Toks požiūris reiškia, kad abipusio sunaikinimo doktrina buvo pervertinta ir jau nebebuvo prasmės ar valstybė turi 10 tūkstančių branduolinių galvučių ar mažiau. Tad H. Bull'as sudėliojo ginklų kontrolės tikslus, iš kurių laikantis bent vieno, būtų užtikrinta tarptautinė tvarka:

- 1) Centrinio branduolinio karo tikimybės sumažinimas stabilizuojant strateginį balansą ir pasitelkiant priemones, kurios apsaugotų nuo atsitiktinumo arba apsiskaičiavimo.
- 2) Centrinio branduolinio karo sunkumo sumažinimas, mažinant puolamąsias jėgas ir susitariant dėl limituoto karo taisyklių.
- 3) Ginklų varžybų apribojimas, sutariant apriboti ginklų gamybą, dislokavimą ir bandymą.
- 4) Skatinant ginklų kontrolės platesnius tikslus, kurie neleistų plisti branduoliniams ginklams.²³

²⁰ Tom B. Miller, „Strategic Studies and Arms control.“ Kn. J.D.B. Miller (sud.), *Oder and Violence*. Oxford: Clarendon press, 1990, 95-112, p. 110.

²¹ Tom B. Miller, „Strategic Studies and Arms control.“ Kn. J.D.B. Miller (sud.), *Oder and Violence*. Oxford: Clarendon press, 1990, 95-112, p. 111.

²² Ten pat, p. 192.

²³ Hedley Bull, „The Scope for Super Power Agreements.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 131-152, p. 93.

H. Bull'as pripažino, kad šiuos tikslus reikėtų praplėsti ir peržvelgti su kiekviena sutartimi atskirai. Tačiau iš šių sukurtų tikslų matoma bendra logika – valstybės privalo atrasti ir sutarti ties tais pačiais interesais ir jų efektyviai siekti. Matoma, kad ginklų kontrolė arba nusiginklavimas nėra baigtinis tikslas, o tik priemonė užtikrinanti saugumą. H. Bull'as įsitikinęs, kad Vakarai, ypač JAV, prarado šio tikslo esmę, nes išvystė sunkų biurokratinį aparatą, kuris buvo pašvęstas ginklų kontrolės sutarčių deryboms, taip siekiant pateisinti savo pačių buvimą. Taip pat ginklų kontrolė dažnai matoma, kaip bendro interesų tarp priešingų pusių suradimas. Tačiau tai nereiškia, kad įtampa palengvėja. Atvirkščiai ji ir toliau išlieka, tik yra labiau kontroliuojama ir skatinanti bendradarbiauti. Vien tai turėtų išsaugoti tarptautinę tvarką. Esminė ginklų kontrolės funkcija išlieka abipusio atgrasymo logika, kuriai nepakanka tiesiog strateginio balanso. Ji privalo kalbėti apie ginkluotės mažinimą *per se*, nes branduoliniame balanse nusiginklavimas tarsi nebūtinus. Tokiu atveju, abipusio atgrasymo strategija praranda savo esmę, nes tampa tuščia retorika.

2. BRANDUOLINĖS VARŽYBOS: PIRMŲJŲ TARPVALSTYBINIŲ SUSITARIMŲ PRIEŠAUŠRIS

Iki dekadės sukakties, žyminės branduolinių dangų virš Hirosimos ir Nagasakio, 1955 m. liepos 9 dieną Londone žurnalistai susirinko Caxton Hall name. Jų smalsumą pažadino paslaptingas skelbimas, turintis pasaulinę reikšmę. Bertrand'as Russell'as dramatiškai pristatė vieną iš Albert'o Einstein'o paskutinių dokumentų – įspėjimą dėl būtinybės išvengti karo branduoliniame amžiuje. „Problema, kurią pristatome jums, yra akivaizdi, baisi ir neišvengiama: Ar mes sunaikinsime žmonių rasę ar žmonija atsisakys karo?“²⁴ Vėliau pranešimas pavadintas Russell'o-Einstein'o manifestu.

Manifestas buvo vienas iš kelių bandymų iš karto po II Pasaulinio karo atkreipti pasaulio dėmesį į kritinę tarptautinę saugumo būseną branduoliniame amžiuje. Mokslininkai bijojo, kad valstybės nesuvokė naujojo termo-branduolinio ginklo, vandenilio bombos, sukrėsiančių pasekmių. Greita karo baigtis, parodžiusios branduolinio ginklo galimybes ir sunaikinti du Japonijos miestai paliko tik vieną istorikų pateisinamą branduolinio ginklo vystymui – JAV užsitikrinimas, kad jų nepralenks Sovietų Sąjunga. Tačiau manifesto metais dvi Šaltojo karo herojės jau vystė ir bandė naujos kartos branduolinius ginklus, kurių smūgis tūkstantį kartų viršijo ankstesnių atominių bombų galią.²⁵

2.1. Baimės politikos mastas

Šešto dešimtmečio dar negalima vadinti kriziniu. Sovietų Sąjunga tik ką buvo pradėjusi į JAV žvelgti kaip į galimą grėsmę branduoliniame kare. Nors sovietų branduolinis projektas 1945 m. rugpjūtį jau buvo pradėtas, JAV branduolinė ataka Japonijoje įtikino Josifą Staliną (*rus. Иосиф Сталин*) kad branduolinę bombą reikia pagaminti kuo greičiau. Po J. Stalino sugrįžimo iš Potsdamo konferencijos 1945 m. rugpjūčio viduryje, jis susitiko su kariuomenės vadais ir pranešė: „Vieno reikalauju iš jūsų, draugai, - tarė komunistų lyderis – kuo greičiau sukurkite mums branduolinius ginklus. Po įvykių Japonijoje pasaulinis balansas sužlugdytas. Duokite bombą ir tai sunaikins mūsų grėsmes.“²⁶ Tai parodė, kad sovietų lyderis nepasitikini Vakarais. J. Stalinas buvo įsitikinęs, kad JAV valdžia noriai bombą naudos karui ir diplomatijai. Pasitikėjimo tarp abiejų valstybių nebuvo.

Taip prasidėjo „branduolinio Stalino“²⁷ epocha. Šaltojo karo istoriko Vladislavo Zuboko (*rus. Владислав Зубок*) vertinimu, J. Stalino saugumo vizija niekada nenumatė galimybės užkirsti

²⁴ Sandra Ionna Butcher, *The Origins of the Russell-Einstein manifesto*. Fredericksburg: Cardinal Press, 2005, p. 18.

²⁵ Ten pat, p. 6.

²⁶ Lawrence S. Wittner, *Confronting the Bomb*. Stanford: Stanford university press, 2009, p. 44.

²⁷ Vladislav M. Zubok, „Stalin and the Nuclear Age“. Kn. John Lewis Gaddis (sud.), *Coldwar Statesmen confront the bomb*. Oxford: Oxford university press, 1999, 39-62 p. 60.

kelio karui. Sukurtos 2 prielaidos: būti pasirengusiam karui, o jam kilus tarp kitų pasaulio galių, diplomatijos būdu stengtis pasiekti geriausią susitarimą be tiesioginio įsikišimo. V. Zubokas tai vadina negailestinga *realpolitik* diplomatija. Septyneri metai po II Pasaulinio karo baigties ir J. Stalinas jau yra sukūręs karinį-pramoninį kompleksą, kuris leido jo įpėdiniams pasiekti strateginį paritetą su JAV ir pradėti brangiausias ginklavimosi varžybas žmonijos istorijoje. Liepęs sukurti branduolinę ginkluotę, J. Stalinas žinojo, kad amerikiečių branduolinės bombos, kuri nugulė Japonijoje (kodinis pavadinimas „storas vyras“), kopija buvo tik pradinis etapas. Karinė komanda judėjo dvejomis kryptimis: kopijavo amerikiečių ginkluotę ir kūrė originalias sovietų technologijas.

„Atrodo, kad J. Stalinas ne tik norėjo baigti amerikiečių monopoliją, bet paversti Sovietų Sąjungą branduoline super-galybe, aplenkiančią netgi JAV.“²⁸ Tačiau tai turėjo vykti paslapyje. Sovietų Sąjunga tarptautinėje politikoje niekuo neišsidavė, kad pradėjo investuoti į branduolinę programą. Tuo labiau, tarptautinė bendruomenė žinojo, jog Maskva buvo nuniokota karo ir technologiškai atsilikusi. Tačiau valdžia buvo pasiryžusi bet koku būdu Sovietų Sąjungą paversti branduoline galia. Tam postūmį suteikė ir tolimesni Vakarų žingsniai. 1945 m. lapkričio JAV, Didžiosios Britanijos ir Kanados deklaracija, siekianti įsteigti Jungtinių Tautų komisiją branduoliniams reikalams, tapo dar vienu postūmiu sovietams sparčiau plėtoti programą. Vašingtone reziduojantis sovietų ambasadorius po deklaracijos paskelbimo susisiekė su Maskva ir pranešė, jog tai yra Vakarų sąmokslas, siekiantis sumenkinti Sovietų Sąjungos pozicijas JT ir suvienyti anglosaksiškas branduolines galias.

J. Stalino suformuota baimės politika aiškiai išduoda, kad bent jau 1945–1950 metais kalbos apie nusiginklavimą neturėjo jokio realaus pagrindo. Pirmiausia todėl, kad abi valstybės papuolė į uždarą ratą: ginklų gamyba provokuoja ginklų gamybą ir baimė sukelia baimę. Nusiginklavimas atsirastų tuo atveju, jeigu strategijoje norėtų sukurti stabilų balansą. Tačiau tik tuo atveju, jeigu toks nusiginklavimas yra matomas ne kaip savanoriškas nusileidimas, o kaip priemonė pasitraukti iš provokuojančios pozicijos. Tačiau tiek Sovietų Sąjunga, tiek JAV bijojo apleisti savo pozicijas jėgos žaidime. Šioje vietoje svarbu grįžti prie H. Bull'o ir jo išskeltos idėjos, kad kur kas svarbiau už formalius susitarimus nusiginklavimo derybose, yra neformalūs susitarimai. Tačiau sovietų tokių nenumatė, tad diplomatinis nusiginklavimo ryšys tarp abiejų valstybių minėtame laikotarpyje dar neegzistavo. J. Stalinui esant valdžioje nusiginklavimas neturėjo jokio pagrindo. H. Bull buvo teisingas, teigdamas, jog iš pradžių reikia pasiekti galios balansą.

Amerikiečių ambicijos atstatyti karinį dominavimą paskatino Sovietų Sąjungos mestas iššūkis ir JAV baimė prarasti pasaulinės lyderės vardą. Tai yra nesuderinama su ginklų kontrolės logika. Baimės politikos egzistavimas reiškia, kad kol abi valstybės viešai nepripažins, jog yra

²⁸ Ten pat, p. 48.

paritete su viena kita tol, kol ginkluotės varžybos nesustos. Tik sutarus dėl visiškos lygybės, branduolinių ginklų kontrolė tampa įmanoma. Bet tokia neįprasta situacija suponuoja, kad norint iškelti nusiginklavimo idėją, iš pradžių reikia pasiekti kritinį tašką. Tai reiškia, kad valstybės turi taip apsiginkluoti, kad pradėtų matyti naudą tų ginklų atsikratyti. Tik tada branduolinio nusiginklavimo diplomatija yra įmanoma. Bet nevertėtų iš karto atmesti diplomatijos naudingumo. Pirmajame branduolinio ginklavimosi etape ji pasitarnavo išsiaiškinant, kokios priemonės gali paskatinti valstybės atrasti bendrą interesų. Šiose paieškose svarbus ir Jungtinių Tautų vaidmuo ir valstybių elgesys vykdant branduolinę programą. Kuo didesnis vienos pusės noras derėtis dėl visiško nusiginklavimo, tuo labiau nuo tokios sutarties yra atgrasoma priešininkė.

Ideologine prasme, J. Stalinas karą matė kaip galimybę socialiai ir politiškai transformuoti pasaulį, nepaisant didelės žmonių ir ekonominių pajėgų aukos. „J. Stalinas laikotarpį po II Pasaulinio karo suvokė kaip pereinamąjį laikotarpį iki kito karo.“²⁹ Tačiau jis norėjo atidėti šį karą iki kol Sovietų Sąjunga atsistatys. Jam Hirosima tapo naujos konfrontacijos pradžia. Branduolinė monopolija jo akyse reiškė ne komunistų, o amerikiečių dominavimą. J. Staliną galima būtų vadinti ir Šaltojo karo ideologinio pamato formuluotės pradininku, nes jis pasaulį matė padalintą į socialistinių ir kapitalistinių įtakų sferas. Tai reiškia, kad kitas didelis karas turėjo kilti tarp JAV ir Sovietų Sąjungos, o branduolinė ginkluotė taps esminiu įrankiu.

Anot istorikų, J. Stalinas niekada nepasitikėjo JAV skelbiamais gerais ketinimais. Jis netikėjo, kad galima išvengti ginklavimosi varžybų ar sukurti tarptautinę atominės energijos kontrolę. Manė, kad JAV prezidento Harry S. Truman'o administracija naudodamasi „branduoline diplomatija“ ne tik siekia paneigti Sovietų Sąjungos pergalės vaisius, bet branduoliniais bandymais 1946 m. Bikinio koraliniame atole šantažavo Sovietų Sąjungą. Bet J. Stalino įtarimai ir baimės tapo užkrečiamos, o Šaltasis karas sparčiai vystėsi į sukarintą epochą, skatinančią tarpusavio baimes ir įtarimus.

Tai pagrindžia ir Nikitos Chruščiovo (*rus. Хрущёв*) atsiminimai. Jis rašė, kad vadas ne tik įtarinėjo anglosaksiškus lyderius, bet buvo „beprotiškai išsigandęs“³⁰. N. Chruščiovo vertinimu, J. Stalinas tikėjo, kad kapitalistinės valstybės puls Sovietų Sąjungą. Todėl J. Stalinas monopolizavo visus valstybės saugumo sprendimus, „įskaitant, ir aš tai ypatingai pabrėžiu, visą branduolinę ginkluotę ir ją aptarnaujančią sistemą.“³¹ Būtent todėl jis bandė valstybę paversti super slapta „juoda dėže“ ir toliau remtis ypatingu karo politikos mobilizavimu. Be J. Stalino valios vargu

²⁹ Vladislav M. Zubok, „Stalin and the Nuclear Age“. Kn. John Lewis Gaddis (sud.), *Coldwar Statesmen confront the bomb*. Oxford: Oxford university press, 1999, 39-62, p. 61.

³⁰ Vladislav M. Zubok, „Stalin and the Nuclear Age“. Kn. John Lewis Gaddis (sud.), *Coldwar Statesmen confront the bomb*. Oxford: Oxford university press, 1999, 39-62 p. 40.

³¹ Ten pat, p. 40.

ar Sovietų Sąjunga būtų pasiekusi tokius branduolinės ginkluotės resursus, kokius Sovietų Sąjunga jau turėjo šeštojo dešimtmečio pabaigoje.

Visiškas valstybinis paslaptینگumas taip pat paaiškina, kodėl Sovietų Sąjunga nepalankiai įvertino pirmąjį tarptautinį bandymą suvaldyti branduolinę ginkluotę. 1946 m. JAV administracija JT branduolinės energetikos komisijai pasiūlė Baruch'o planą, kuris leido visoms valstybėms keistis moksliniais tyrimais, kvietė kontroliuoti branduolinę energetiką, naikinti branduolinę ginkluotę ir sukurti specialias inspekcijas valstybinių veiksmų stebėjimui ir, ypatingai svarbu, naikinti veto teisę³². Nors panaši sutartis atsirado tik po kelių dešimtmečių, tuo metu J. Stalinas atsisakė į planą reaguoti rimtai. Tai būtų suteikę galimybę mažinti amerikiečių branduolinę monopoliją, tačiau sovietai bijojo, kad šis planas leis Vakarų valstybėms dominuoti sprendimų priėmime. Pats plano sudarytojas Bernard Baruch'as teigė, kad sovietų valdžia bijojo išorinės inspekcijos³³. Ir jis neklydo. Atsakas, kurį pateikė sovietai šiam planui, - sunaikinti JAV branduolinę ginkluotę be jokios inspekcijos. Žinoma, toks pasiūlymas realybėje šaknų neturėjo. Sovietai norėjo laimėti daugiau laiko ir jokiū būdu nepasiduoti tarptautinės bendruomenės siekiui atrasti sovietų planus atominės bombos kūrimui. Tai buvo esminis sovietų politikos ir komunizmo išgyvenimo pasaulyje klausimo tikslas. 1948 m. sovietų mokslininkai jau buvo ne tik nukopijavę amerikiečių plutonio bombą „Storą vyrą“, bet turėjo išvystę patobulintą dizainą – du kartus lengvesnę ir galingesnę bombą³⁴.

Pirmieji nusiginklavimo diplomatijos bandymai atskleidžia tai, jog visiško nusiginklavimo negali būti. Jį pasiekti tiesiog per sunku ir jis negali apimti visos ginkluotės. Toks bandymas buvo vykdytas su Jungtinių Tautų pagalba, tačiau išgąsdino Sovietų Sąjungą. Pirmiausia todėl, kad ši valstybė netikėjo galių balansu. Antra, JAV pasiūlyme nebuvo kalbama apie politinių krizių kontrolę siekiant išvengti karo. Trečia, toks visiškas nusiginklavimas ir valdžios perdavimas JT atima sutarties narėms galimybes tarptautinėje sistemoje balansuoti savo oponentą. Tad norint pasiekti bendrą nusiginklavimo sutartį, reikėtų ir kolektyvinės saugumo sutarties, kuri teiktų alternatyvias garantijas apsisaugoti. Anot H. Bull'o, tokio kolektyvinio saugumo pagrindinė idėja turėtų skelbti, kad bet koks agresijos aktas prieš vieną narę reikštų agresiją prieš visas. Bet toks kolektyvinis saugumas buvo neįmanomas dėl netolygaus jėgų pasiskirstymo ir egzistuojančio įsitikinimo, kad ginklavimosi varžybos – būtinos. Net jeigu JT taptų branduolinę ginkluotę valdanti valdžia, vargu ar taip būtų suformuota pasaulio vyriausybė ar tarptautinė bendruomenė, nes organizacija taptų prievartos įstaiga. Būtent todėl nusiginklavimo diplomatija yra galima tarp kuo mažesnio valstybių rato.

³² Bernard Baruch, „The Baruch plan.“ Pranešimas konferencijoje „United Nations Atomic Energy Commission,“ New York, 1946 liepos 14 d.

³³ Vladislav M. Zubok, „Stalin and the Nuclear Age“. Kn. John Lewis Gaddis (sud.), *Coldwar Statesmen confront the bomb*. Oxford: Oxford university press, 1999, 39-62, p. 41.

³⁴ Richard Rhodes, *Arsenals of folly*. 2 leid. London: Simon&Schuster, 2009, p. 74.

2.2. Abipusis sunaikinimas varžybų kontekste

Baimės politika kunkuliavo ir už Atlanto vandenyno, nors JAV baimės sėkla dar nebuvo išaugusi į grėsmės suvokimą. Dauguma analizių ir ataskaitų rodė, kad ginklų pramonę reikia vystyti kuo greičiau. Juose taip pat randama, kad sovietai branduolinės programos nuo amerikiečių ilgai negalėjo slėpti. Istorikas Sverre Lodgaard'as išskiria JAV Valstybės departamento politikos planavimo komandos dokumentą „NSC-68: JAV tikslai ir programos nacionaliniam saugumui“. Ataskaita skelbė, kad jeigu prasidėtų karas, Sovietų Sąjunga galėtų iš karto pasiglemžti Vakarų Europą. Ji galėtų atakuoti taikinius Aliaskoje, Kanadoje ir JAV.³⁵ Nors tuometinis JAV prezidentas H. Truman'as skeptiškai vertino tokius pranešimus, Korėjos karas jį įtikino didinti karinį biudžetą. Taip prasidėjo nauja biudžeto praktika, kurioje karinės išlaidos buvo prioretizuojamos³⁶. Šia logika rėmėsi ir visos kitos JAV administracijos.

1953 m. JAV prezidentu tapo Dwight D. Eisenhower'is ir tais pačiais metais sovietai detonavo branduolinę bombą, kuri prilygo JAV 1952 m. sukurtai vandenilio bombai. Branduoliniai ginklai D. Eisenhower'ui pateikė sprendimą dilemai dėl fiskalinio suvaržymo šalyje ir tarptautinių įsipareigojimų užsienyje. JAV branduolinės energetikos komisija informavo prezidentą, kad valstybė jau žengė į branduolinės ginkluotės gausos amžių, nes H. Truman'o ankstesni sprendimai padidino branduolinę gamybą³⁷. D. Eisenhower'is nusprendė, kad stipri atgrasymo priemonė komunistų agresijai galėtų būti sukurta mažinant konvencines amerikiečių pajėgas ir didinant priklausomybę nuo taktinių branduolinių ginklų³⁸.

1957 m. pasirodė ataskaita, kuri praplėtė NSC-68 dokumentą. Šis 1954-uosius buvo paskelbęs maksimalaus pavojaus metais. Naujas dokumentas šią datą pastūmė į 1959 m.³⁹ Jame buvo spėjama, kad artėja katastrofiškas branduolinių raketų atotrūkis. D. Eisenhower'is siekė vienašališko pranašumo kiekybe. Jo prezidentavimo laikotarpiu JAV branduolinė ginkluotė išaugo nuo 1400 branduolinių galvučių iki 20 tūkst., o sovietų – nuo 120 iki 1000 galvučių⁴⁰. Nors JAV ir tikėjosi išlaikyti kiekybinį ir kokybinį branduolinės ginkluotės pranašumą, „kažkur tarp 1956 ir 1960 m. sovietai pasiekė visišką branduolinį pajėgumą, gebantį padaryti kritinę žalą JAV.“⁴¹ Andrew P. N.

³⁵ U.S. National Security Council, „A Report to the President Pursuant to the President's Directive of January 31, 1950.“ (NSC 68). Washington: National Security Council, 1950.

³⁶ Richard L. Garwin, „A Defense That Will Not Defend.“ Kn. Alexander T.J. Lennon (sud.), *Contemporary Nuclear Debates*. Washington: MIT Press, 2002, 29-48, p. 45.

³⁷ Philip Nash, „Bear Any Burden? John F. Kennedy and Nuclear Weapons“. Kn. John Lewis Gaddis (sud.), *Coldwar Statesmen confront the bomb*. Oxford: Oxford university press, 1999, 120-141, p. 97.

³⁸ Ten pat, p. 97.

³⁹ U.S. Security resources panel of the science advisory committe, „Deterrence & Survival in the nuclear age.“ (NSC 5724 (21)). Washington: Security resources panel of the science advisory committee, 1957.

⁴⁰ Richard L. Garwin, „A Defense That Will Not Defend.“ Kn. Alexander T.J. Lennon (sud.), *Contemporary Nuclear Debates*. Washington: MIT Press, 2002, 29-48, p. 45.

⁴¹ Philip Nash, „Bear Any Burden? John F. Kennedy and Nuclear Weapons“. Kn. John Lewis Gaddis (sud.), *Coldwar Statesmen confront the bomb*. Oxford: Oxford university press, 1999, 120-141, p. 105.

Erdmann'as spėja, kad būtent tada išsivystė abipusis atgrasymas. Kiekviena pusė bijodama visiško sunaikinimo nenorėjo pradėti karo.

Tai svarbu, siekiant suvokti, kodėl ateityje bus kalbama apie nusiginklavimą. Perpratus valstybių charakterius ir baimes, galima daryti prielaidą, kad branduolinė diplomatija šiame laikotarpyje veikė tarsi atgrasymo priemonė. Diplomatiniai pokalbiai nusiginklavimo kontekste vyko, bet ar jie veiksūs, kai valstybės siekia beprotiškai didinti ginkluotės kiekius? Atsiradęs balansas tarp JAV ir Sovietų Sąjungos turėjo didelę įtaką Vakaruose galvojant apie strateginį branduolinį karą ir jo vietą tarptautinėje politikoje⁴². Vienas iš poveikių – tai paskatino peržvelgti užsienio politiką ir JAV akivaizdžiai nebegalėjo branduolinės ginkluotės naudoti kaip politikos priemonę. Tai reiškia, kad kritiniame taške prarasta persvara priverčia galvoti apie kitais būdais formuojamą politiką, peržvelgiant branduolinės ginkluotės strategiją.

Sovietų Sąjungos pasiekimai branduolinėje ginkluotėje taip pat radikaliai pakeitė jos poziciją. Grėsmė iš JAV pusės ginkluotės srityje dingo. Tai tapo pasaulio saugumo šaltiniu, kuris, anot H. Bull'o, yra anarchinis ir susiskirstęs, bet išlieka pavojingas. Strateginis branduolinis balansas, kaip didžioji panacėjos idėja, dažniausiai dėmesį nukreipia į dvi funkcijas. „Pirmoji funkcija – kol balansas tęsiasi, strateginis branduolinis karas yra katastrofiškas abiem pusėms, todėl sąmoningas jo pasirinkimas ir neracionalus veiksmas. Antra – balansas tęsis, nes tai yra ir galios balansas.“⁴³ Autorius pastebi, kad šios funkcijos turi prielaidų, kurios tarsi tampa savaime aiškios, tačiau realybėje, iracionalumas vis dėlto gali pasireikšti. Taip pat, strateginis ginkluotės balansas neturi matmens ir atitinkamo taško, kurį pasiekus ginkluotės kurti nebereikia, o balansas išlieka. Tad esmine problema JAV ir Sovietų Sąjungos politikoje išlieka strateginio balanso stiprinimas. Pavyzdžiui, siekiama branduolinę ginkluotę paversti nepažeidžiama netikėto išpuolio metu, užtikrinant pajėgumus imtis atsakomųjų priemonių.

JAV gynybos ekspertas McGeorge Bundy'is ginčijasi, kad vien branduolinės ginkluotės egzistavimas turėjo suvaržymo nuo branduolinio karo poveikį⁴⁴. Atsiradęs egzistencinis atgrasymas veikė – abiejų valstybių politikoje branduolinis karas buvo tik teorinis. 1955 m. JAV grėsmių dokumentas skaičiavo ne realybę, o ateitį. D. Eisenhower'is pripažino, kad karo pobūdis pasikeis, todėl jis pradėjo didinti strateginių oro pajėgų (SAC) atominių bombų skaičių, norėdamas sumažinti nuginkluojančio pirmojo puolimo riziką⁴⁵. Būtent jis suteikė didžiausią prioritetą nacionalinei tarpkontinentinei balistinei raketai (ICBM) vystyti. Pastarojo ginklo galimybė nuskristi tūkstančius kilometrų iki tikslo per kelias minutes tapo neįtikėtinu atradimu. D. Eisenhower'is, anot A.

⁴² Hedley Bull, „Arms Control and the Balance of Power“. Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 41-58, p.43.

⁴³ Ten pat, p. 47.

⁴⁴ McGeorge Bundy, „To Cap the Volcano“. *Foreign Affairs*, 1969. <<http://fam.ag/1QYAf9Y>> [Žiūrėta 2016 04 20].

⁴⁵ Richard L. Garwin, „A Defense That Will Not Defend“. Kn. Alexander T.J. Lennon (sud.), *Contemporary Nuclear Debates*. Washington: MIT Press, 2002, 29-48, p. 45.

Erdmann'o, manė, kad valstybei tokių raketų reikia grėsmės atgrasymo politikai, bet ne daugiau 1000. „Didesnis tokių raketų skaičius reikštų, kad konfliktas peržengė žmonijos ribas.“⁴⁶

Kai JAV ir Sovietų Sąjunga pradėjo dislokuoti branduolines balistines raketas vėlyvajame šeštame dešimtmetyje, buvo nenuostabu, kad abi pusės norės įsigyti prieš gynybines raketas. Sovietų pirminė sistema, žinoma tiesiog kaip sistema A, buvo paremta V-1000 raketa, panašia į amerikiečių gamybą. JAV apsauga prieš sovietų ilgo nuotolio bombonešius tapo prioritetu 1957 m., kai Sovietų Sąjunga pademonstravo ICBM raketų pažangą⁴⁷. Sovietų Sąjunga buvo pirmoji, kuri dislokavo veikiančią antibalistinę raketą (ABM)⁴⁸. Tačiau tai dar nenulėmė jų pranašumo. Prieš tapdamas naujojo JAV prezidento John F. Kennedy gynybos sekretoriumi, Robert McNamara nustatė, kad branduolinių raketų atotrūkis egzistuoja, bet JAV naudai⁴⁹. J. Kennedy'is sakė, kad tarptautinė politika priėjo tokį tašką, kad reikėjo tūkstančio LGM-30 Minuteman ICBM raketų.

Kiekybine prasme, priklausomybė nuo branduolinių ginklų itin sparčiai augo. Michael Nacht'as analizuodamas JAV branduolinių raketų politiką tikina, kad antibalistinių raketų dislokavimo sistema, kuri esą turėjo destabilizuoti tarptautinę politiką, buvo entuziastingai priimta R. McNamara'os. „McNamara galvojo, kad jeigu Maskva ir Vašingtonas dislokuotų didelį skaičių branduolinių raketų, kiekviena pusė susilaikytų nuo puolimo tol, kol kiekviena iš pusių galvos, jog gali nuginkluoti kitą pirmuoju smūgiu. Bet jeigu viena pusė pradėtų dislokuoti ABM sistemas vardan šio saugumo, kita pusė galvos, jog tai – provokaciniai veiksmai.“⁵⁰

Tačiau ir vėl tokiaje mąstyje galioja „racionalūs“ pasirinkimai. Net ir R. McNamara'os aiškiniame, daroma prielaida, jog abi valstybės elgsis racionaliai ir karo nepradės, nes žinos apie viena kitos ginkluotę. Nors JAV ir SSRS gyveno skirtingose ideologijose, jos darė prielaidą, kad priešininkas nesiels neracionaliai. Taip praleidžiama atsitiktinio karo galimybė. H. Bull'as išskiria keturi atvejus, kuomet toks karas gali įvykti:

1. Techninė klaida (sprogimas, įspėjamųjų priemonių neiššifravimas, netinkamų koordinacinių suvedimas).
2. Žmogaus, nepriklausančio aukščiausiai valdžiai, pasirinkimas klaidos ar vadovybės trūkumo atveju.
3. Trečiųjų šalių veiksmai, provokuojant karą.

⁴⁶ U.S. Department of State, „Discussion at 257th NSC Meeting.“ *National Security Policy*, vol. XIX, 1955. <<http://1.usa.gov/1YlMuDz>> [Žiūrėta 2016 04 21].

⁴⁷ Alexander Karpenko, „ABM and space defence.“ *Nevsky Bastion*, No. 4, 1999, 2-47.

⁴⁸ Richard L. Garwin, „A Defense That Will Not Defend.“ Kn. Alexander T.J. Lennon (sud.), *Contemporary Nuclear Debates*. Washington: MIT Press, 2002, 29-48, p. 45.

⁴⁹ Richard L. Garwin, „A Defense That Will Not Defend.“ Kn. Alexander T.J. Lennon (sud.), *Contemporary Nuclear Debates*. Washington: MIT Press, 2002, 29-48, p. 48.

⁵⁰ Michael Nacht, „The Politics: How did we get there?“ Kn. Alexander T.J. Lennon (sud.), *Contemporary Nuclear Debates*. Washington: MIT Press, 2002, 3-12, p. 4.

4. Branduolinės galios sprendimas užpulti ne branduolinę galią, o į tai įsitraukia kitos branduolinės galios.
5. Limituoto karo eskalacija, ypač jeigu naudojami taktiniai branduoliniai ginklai.

Įvertinus šias galimybes, matoma, kad atsitiktinio karo tikimybė yra didelė, todėl tiesiog branduolinio balanso nepakanka. Pirmiausia todėl, kad kuriant vis naujesnę ir tobulesnę ginkluotę tuo pačiu reikalaujama atsakomųjų priemonių iš priešininko. Antra, karo tikimybė yra kur kas didesnė, negu taikos, nes vyrauja ir politinė bei ideologinė įtampa, kuri su ginkluote nėra susijusi, bet gali priversti ją naudoti. Bet svarbu pabrėžti, kad balansas ar branduolinis atgrasymas automatiškai nereikalauja prielaidos, kad valstybės nori viena kitą sunaikinti. Anot H. Bull'o, valstybės atgrasymas gali veikti tik tuo atveju, jeigu jis nepriklauso nuo valstybių strategijų. Šiame istorijos etape matomas atvirkštinis procesas, kuriame balanso pasiekimas ir atgrasymas yra esminiai tiksliai. Tokiu atveju, sistemiška tarptautinė tvarka neegzistuoja, nes valstybės orientuojasi tik į savo priemones ir nekelia tarptautinių tikslų. JAV ir SSRS yra susitelkusios į karinius klausimus, nors svarbiausia, siekiant nusiginkluoti ir vystyti diplomatines derybas, sukurti krizių kontrolę ir įsteigti priemones karui išvengti. Galima būtų svarstyti, kad tokiems žingsniams reikalinga būti taip arti karo, kad valstybės suvoktų, jog reikia sukurti bendras priemones, kad tokia galimybė nepasikartotų.

2.3. Branduolinės diplomatijos lūžis: Kubos krizė

Naujasis JAV prezidentas J. F. Kennedy'is turėjo naują branduolinių ginklų vaidmens tarptautinėje politikoje konceptualią darbotvarkę. Jo strategija pavadinta „lanksčia reakcija.“⁵¹ Tai reiškė, kad branduolinių ginklų vaidmuo JAV strategijoje buvo kur kas mažesnis nei D. Eisenhower'io politikoje⁵². Philip Nash'as straipsnyje „Prisiimti bet kokią našta?“ teigia, kad skirtumai tarp abiejų prezidentų buvo, tačiau J. F. Kennedy'is labai greitai pradėjo didelio masto strateginių ginklų statybą. Pirmieji jo gynybos sprendimai susidėjo iš pagreitintos Poliaro ir Minuteman raketų plėtros. Tai pagimdė 1840 strategines branduolines raketas. Iš viso strateginių branduolinių ginklų JAV arsenale per trejus metus beveik padvigubėjo⁵³.

Tačiau net jeigu branduolinės ginkluotės augimas ir toliau spartėjo, J. F. Kennedy'is tarptautinę politiką matė kitokią. Įrodymu, kad JAV galvojo ne apie ginklavimosi varžybas, o tarptautinį branduolinį nusiginklavimą, tampa 1961 m. rugsėjo 25 d. prezidento kalba JT Generalinėje

⁵¹ Philip Nash, „Bear Any Burden? John F. Kennedy and Nuclear Weapons“. Kn. John Lewis Gaddis (sud.), *Coldwar Statesmen confront the bomb*. Oxford: Oxford university press, 1999, 120-141, p. 124.

⁵² Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*. 2 leid. Oxford: Oxford University press, 2005, p. 214.

⁵³ John F. Kennedy, „Special Message to the Congress on the Defense Budget.“ Pranešimas JAV kongresui, Washington, 1961, kovo 28 d.

asamblėjoje. Jis pranešė apie JAV „ketinimą mesti Sovietų Sąjungai iššūkį ne ginklavimosi varžybose, o taikos varžybose – kartu, žingsnis po žingsnio, etapas po etapo tol, kol bus pasiektas bendras ir visiškas nusiginklavimas.“⁵⁴ Ir tai buvo ne tuščias kvietimas. JT Generalinei asamblėjai pristatyti ir konkretūs pasiūlymai. Sovietų Sąjunga jo kalbą priėmė, tačiau tuo metu komunistinėje sostinėje jau buvo kuriami branduoliniai planai JAV atžvilgiu.

N. Chruščiovo valdymo laikotarpyje Sovietų Sąjunga sparčiai stiprėjo. „Metai tarp 1953 ir 1962 buvo produktyviausi vystant termo-branduolinius ginklus.“⁵⁵ Sovietų pasiekimai raketų ir branduolinių povandeninių laivų technologijose buvo tokie įspūdingi, kad nebuvo aišku, kas – JAV ar Sovietų Sąjunga – pasieks didžiausią galią. Vis dėlto strateginis branduolinis balansas vis dar buvo JAV pusėje. Nuo 1956 m. N. Chruščiovo strateginis tikslas buvo branduolinė aklavietė, siekiant pakenkti NATO ir priversti JAV pripažinti Sovietų Sąjungą lygia galia. Siekiant įgyvendinti iškeltus tikslus, N. Chruščiovui reikėjo sukurti įspūdį, kad jis buvo pasiruošęs panaudoti naujuosius ginklus. Todėl jo vizija vedė prie politinio susinaikinimo ir blefo.

Kodėl N. Chruščiovas nusprendė nusiųsti branduolines raketas į Kubą – atsakymo J. F. Kennedy'is nežinojo. 1962 m. gegužės 21 d. Sovietų lyderis formaliai pasiūlė paslapčia dislokuoti vidutinio ir ilgo nuotolio branduolines raketas (MRBM ir IRBM) Kuboje. Po to, kai J. F. Kennedy'is rugsėjį įspėjo dėl puolamųjų ginklų perkėlimo į Kubą, N. Chruščiovas dar papildomai nusiuntė ir branduoliniais ginklais aprūpintus povandeninius laivus, kurie lydėjo arsenalą.

Istorikai tikina, kad Kubos krizė buvo arčiausias Trečiojo pasaulinio karo įvykis. Anot Vladimiro Zubovo, amerikiečių analitikai Sovietų Sąjungos veiksmus matė kaip žaidimą, sukurtą ištaisyti branduolinį skirtumą tarp JAV ir Sovietų Sąjungos. Iš sovietų perspektyvos, daugelis tikėjo, kad strateginio balanso atstatymas, pagerinant komunistų pozicijas pasaulyje ir smūgis „amerikietiškam imperializmui“, buvo esminės N. Chruščiovo priežastys. JAV tuo metu buvo dislokavusios savo branduolines raketas Italijoje ir Turkijoje.

1962 m. spalio 27 d. tarp ilgų diplomatinių derybų tarp N. Chruščiovo ir J. F. Kennedy'io, JAV prezidentas paslapčia sutiko pašalinti visas branduolines raketas iš pietų Italijos ir Turkijos (dislokuotos pasienyje su Sovietų Sąjunga) tam, kad sovietų lyderis pradėtų raketų šalinimą iš Kubos⁵⁶. Nors abi valstybės turėjo praradimą, akivaizdi nugalėtoja buvo JAV, nes šios ginkluota blokada prieš Sovietų Sąjungos veiksmus Kuboje ir protinga diplomatija sugebėjo priversti sovietus atsitraukti. Abi valstybės padarė panašias išvadas. Nurių pažeminimą, sovietų lyderiai buvo pasiryžę neleisti JAV diktuoti pasaulinę tvarką. Ekonominė ir strateginė lygybė su JAV tapo prioritetu, nors

⁵⁴ John F. Kennedy, „Address at U.N. General Assembly.“ Pranešimas JT Generalinėje asamblėjoje, New York, 1961, rugsėjo 25 d.

⁵⁵ Vladislav M. Zubok, „The Nuclear Education of Nikita Khrushchev“. Kn. John Lewis Gaddis (sud.), *Coldwar Statesmen confront the bomb*. Oxford: Oxford university press, 1999, 141-171, p. 142.

⁵⁶ Jim Hershberg, „Anatomy of a Controversy: Anatoly F. Dobrynin's Meeting With Robert F. Kennedy, Saturday, 27 October 1962.“ *The Cold war international history project bulletin*, Issue 5, 1995, 75-80, p. 77.

SSRS ekonomika nebegalėjo išlaikyti intensyvios branduolinės programos. Vašingtonas ir Maskva net sukūrė avarinę telefono liniją tarp abiejų sostinių ir sutiko apriboti branduolinį testavimą – tai esminis ginkluotės kontrolės žingsnis, einantis 1968 m. ginklų neplatavimo pakto link. Kubos krizė ir intensyvios ginklavimosi varžybos ties 1968 metais sustos.

Jeigu prieš dešimt metų persvara buvo Sovietų Sąjungos pusėje, tai šį kartą persvarą įgavo JAV. Tai įrodo, kad sovietų-amerikietiškas strateginis balansas niekada nebuvo visiškas, t.y. absoliutus: jis yra išsaugomas tik nuolatos laikantis nepažeidžiamumo kriterijaus. Išlaikyti šį kriterijų buvo praktiškai neįmanoma, todėl siekiant sumažinti branduolinio karo grėsmę ir galiausiai surasti bendrų interesų tarp valstybių ir įtvirtinti tarptautinę tvarką, reikėjo kitų priemonių. Kubos krizė suteikia ir palankių rezultatų branduoliniam nusiginklavimui. Abi valstybės pagaliau atrado ir sutarė ties vienu interesu – niekas nenori branduolinio karo.

Galima teigti, kad iki Kubos krizės tarptautinė taika buvo sąlyginė. Taika egzistavo tarp JAV ir SSRS, tačiau abi valstybės tikėjo, jog kita atakuos. Ar Kubos krizė tapo kritiniu tašku, po kurio pradėjo veikti nusiginklavimo diplomatija? Neigiamai į valstybių elgesį galima būtų žvelgti per tolimesnio ginklavimosi perspektyvą. Vis dėlto sovietai jautėsi pažeminti, jie užsinorėjo daugiau ginkluotės, todėl pajėgumų mastai nesumažėjo, atvirkščiai – pradėjo didėti. Iš kitos pusės, įvykiai po krizės rodo naujo diplomatinio tinklo sukūrimą. Sekdami H. Bull'o iškeltomis prielaidomis, matome konstruktyvių santykių aušrą. Nors apie ginklų kontrolę šiame istorijos etape dar nėra kalbama, po Kubos krizės karo tikimybė yra pradedama mažinti. H. Bull'as pabrėžė, kad tam reikia stabilizuoti strateginį balansą ir apsisaugoti nuo atsitiktinumų. Kadangi strateginio balanso nėra ir negali būti, nes jis niekada nebus stabilus ir absoliutus, ginklų kontrolė neįmanoma tol, kol nebus pradėtos mažinti puolamosios jėgos. Bet prasidėjusios derybos tarp JAV ir SSRS diplomatų bei pokalbiai tarp aukščiausiųjų šalių vadovų atskleidžia perėjimą į neformalių sutarimų epochą, kurioje gali pradėti vystytis branduolinio nusiginklavimo diplomatija. Tai reiškia, kad galima siekti tarptautinės taikos ir tvarkos.

Svarbu pabrėžti, kad Kubos krizė galimai kilo todėl, kad SSRS santykiuose su JAV jautėsi lygiai taip pat, kaip Japonija su JAV, pasirašant Vašingtono sutartį: SSRS siekė pripažinimo iš JAV pariteto klausimu, kurio JAV tuo metu negalėjo suteikti. Diplomatiniam kontekste jėgos lygybė yra ypatingai svarbi. Ir galimai derybos su SSRS leido išvengti pražūtingesnių Perl Harboro įvykių. Remiantis anglų mokyklos logika, sutarimas sumažina trintį tarp valstybių. Todėl sudėjus viską į vieną seką, susikuria tokia nusiginklavimo diplomatijos sąlygos formulė: jėgos balanso siekimas → kritinis taškas → bendras interesas → mažėja trintis (ideologinė praraja gali išlikti) → stabilumo siekimas → valstybės pripažįsta paritetą → neformalios diplomatinės diskusijos. Formulė parodo, kad nusiginklavimo diplomatija susideda iš daugelio veiksnių, bet per branduolinį saugumą, valstybės privalo išsiaiškinti, kokiomis sąlygomis gali dirbti. Šiame istorijos taške šios sąlygos yra atrandamos.

Būtent po Kubos krizės diplomatija įgauna gyvybiškai svarbią reikšmę. Kadangi interesas, nors ir labai platus, jau yra suformuotas ir pradedami naudoti diplomatiniai įrankiai bendrų norų įgyvendinimui, anarchinė visuomenė pamažu nyksta ir įžengia į tarptautinės taikos ir tvarkos amžių. H. Bull'as tikino, kad tarptautinė bendruomenė atsiranda valstybėms sutarus, kad karo nebereikia.

Tačiau, kaip pastebi H. Bull'o kritikai, tokia autoriaus pozicija yra galimai artima realizmui, nes net sutarimas, jog karo nebereikia, neatmeta karo galimybės anarchinėje valstybių sistemoje⁵⁷. Bet H. Bull'o apmąstymuose yra keli esminiai skirtumai, kurie konstruktyviai tarnauja JAV ir SSRS santykių analizėje formuojant tarptautinę tvarką. Pirmiausia, H. Bull'as nepasitiki realistiniu valstybių modeliu, kuriame valstybės elgiasi racionaliai. Anot jo, valstybių elgesyje visuomet galima atrasti nepasitikėjimo, apgaulės ir klaidingų skaičiavimų. Taip pat H. Bull'as niekada nepradedą analizės nuo valstybės ir jos jėgos. Jam labiausiai rūpėjo tarptautinė sistema ir tarptautinė visuomenė. Jo pirminis klausimas buvo: „Ar valstybės suformuoja politinę bendruomenę ir sistemą?“ Sistemoje svarbiausias yra kontaktas tarp valstybių ir jų įtaka viena kitai. Tuo metu visuomenės plotmėje svarbiausi yra bendri interesai ir vertybės, taisyklės bei institucijos.

⁵⁷ Stanley Hoffmann, „International Society“. Kn. J.D.B. Miller (sud.), *Oder and Violence*. Oxford: Clarendon press, 1990, 13-38, p. 15.

3. BRANDUOLINIO NUSIGINKLAVIMO DIPLOMATIJOS GENEZĖ

Branduolinio ginklo neplatavimo sutarties istorija prasidėjo dar 1946 m., kai buvo pasiūlytas Baruch'o planas, tačiau tikrosios derybos prasidėjo 1961 m., kai JT Generalinė Asamblėja nutarė imtis veiksmų. Ruošiama rezoliucija prašė valstybių, turinčių branduolinių ginklų, susilaikyti nuo ginklų perdavimo ir informacijos suteikimo apie jų gamybą ne branduolinėms valstybėms⁵⁸. Tais pačiais metais JAV buvo sukurta Ginklų kontrolės ir nusiginklavimo agentūra, kuriai suteiktas mandatas derėtis su sovietais siekiant susitarimo sustabdyti branduolinių ginklų plėtrą. Pirmųjų struktūrų sukūrimas diplomatiniais veiksmais vykdyti rodo, kad valstybės pradėjo ieškoti siauresnių ir skaičiumi didesnių bendrų interesų. Pirmosios realios branduolinės ginkluotės sutartys, net ir ne itin sėkmingos, parodo, kad valstybės nevalingai siekė sukurti tarptautinę bendruomenę.

3.1. Bendrų interesų konstravimas

1962 m. JAV valstybės sekretorius Dean Rusk'as parodė SSRS užsienio reikalų ministrui Andrėjui Gromykui (*rus. Андрей Громико*) JAV parengtą branduolinio susilaikymo sutarties projektą, paremtą pagal 1961 m. JT Generalinės Asamblėjos rezoliuciją, kuriai sovietai neprieštaravo. Tačiau projektas neužsiminė apie NATO siekį apsiginkluoti povandeniais laivais. Kadangi projektas apie šį NATO siekį nutylėjo, tai reiškė, kad jis jo ir nedraudė. A. Gromykas iškart atmetė JAV pasiūlymą net nepasitaręs su Maskva.

Po 1962 m. Kubos krizės, įtampa tarp JAV ir Sovietų Sąjungos atslūgo. Pirmoji sutartis, turėjusi bent kažkokį poveikį branduolinės ginkluotės sektoriuje, dienos šviesą išvydo 1963 m. Tai Ribota bandymų draudimų sutartis (LTBT). Inicijatyva drausti bandymus atsirado susirūpinus didėjant radiacijai dėl bandymų vandenyje, atmosferoje ir ant žemės paviršiaus. Iš pradžių Sovietų Sąjunga pati siūlė uždrausti bandymus kartu susitariant dėl nusiginklavimo, susijusiu tiek su įprastais ginklais, tiek su branduolinėmis sistemomis. 1959 m. JAV, Didžioji Britanija ir Sovietų Sąjunga sugebėjo sutarti, kad reikia vienos sutarties dėl branduolinių bandymų naikinimo.

Tačiau sovietai sutiko tik iš dalies uždrausti bandymus, į sutartį neįvedant tikrinimo režimo ar protokolų. JAV ir Didžioji Britanija reikalavo tikrinimo ir valdymų sistemų, kurios vykdytų sutarties laikymosi priežiūrą. Tuo tarpu Sovietų Sąjunga teigė, kad bet kokia įranga, kurią valdo kita valstybė, bet nesikiša į priešininkės vidų, yra pakankama patikrai. Vakarų valstybės manė, kad toks susitarimas, kuriame nėra taikoma pakankamai griežta kontrolės sistema, nustatytų blogą precedentą būsimiems branduolinio ginklo kontrolės susitarimams.

⁵⁸ UNODA, „Non Proliferation Treaty.“ New York: Unoda, 1968.

Padėję parašus valstybių lyderiai tikėjosi, kad po to seks ir kiti, kur kas išsamesni susitarimai dėl ginklų kontrolės. Tuo metu JAV ir Sovietų Sąjunga leido milžiniškas lėšas naujų technologijų ir pažangesnių branduolinių ginklų vystymui bei dislokavimui. Abi jėgos buvo suinteresuotos derėtis dėl susitarimų, kurie padės sulėtinti ginklavimosi varžybų greitį ir apriboti konkurenciją strateginių ginklų vystyme. Praėjus keturiems metams po LTBT, abi valstybės susitarė dėl Kosmoso sutarties, kuri draudė dislokuoti branduolinių ginklų sistemas satelitų pavidalu. Kadangi abi valstybės jau galėjo diplomatiniais būdais pamažu riboti branduolinio ginklo naudojimo galimybes, JAV sugebėjo atsisakyti NATO planų, kurie trukdė kalbėtis su sovietais dėl NPT.

Po tokio JAV žingsnio ir vėl prasidėjo gyvybingesnės derybos su Sovietų Sąjunga. Jungtinėse Tautose buvo sudaryti nauja projekto formuluotė, kuris draudė „padėti, skatinti arba versti kitas ne branduolines valstybes gaminti arba kitaip įsigyti branduolinius sprogstamuosius ginklus.“⁵⁹ Su šia nauja formuluote, kurią pasiūlė JAV, derybos dėl NPT su sovietais įgavo pagreitį. D. Rusk'ui ir A. Gromykui susitikus Niujorke, paaiškėjo, kad sovietai jau buvo nusiteikę kalbėtis. 1968 m. jau buvo parengtas galutinis sutarties variantas laukiantis parašų. NPT sutartis pripažino penkias branduolines valstybes: Didžiąją Britaniją, Sovietų Sąjungą, JAV, Prancūziją ir Kiniją. Sutartį pasirašė didžioji dalis JT narių, tačiau valstybės, kurios vykdė branduolinius bandymus arba skelbėsi, kad tokį ginklą turi (Indija, Pakistanas ir Šiaurės Korėją) parašų nepadėjo.

Nors NPT sutartis tapo reikšminga tarptautinei bendruomenei, pasaulio branduolinį saugumą išlaikė JAV ir Sovietų Sąjunga. Jos buvo vienintelės valstybės, kurios galėjo plėtoti branduolinį karą ir smūgiuoti viena kitai. Jos tarptautinei bendruomenei parodė, kad reikia siekti bendrų nusiginklavimo sutarčių. Tačiau tos branduolinės valstybės, kurios atsisakė pasirašyti iškelė esminį klausimą: ar daugiašalis susitarimas gali būti paveikus, jeigu ginklus turinčios valstybės atsisako bendradarbiauti? Ir pati NPT sutarties logika atrodė netvari, nes taikė dvigubus standartus. Tačiau derybos vyko Šaltojo karo laikotarpiu, todėl mintis, kad JAV ir Sovietų Sąjunga nusiginkluos, buvo nereali. Vienintelis realus tokios sutarties tikslas – pažaboti branduolinę konkurenciją.

Anglų mokykla į NPT siūlo žvelgti kaip į instrumentą, savaime negalintį sustabdyti branduolinės ginkluotės plėtros, bet prisidedantį prie kitų faktorių, skatinančių nusiginklavimą, bei padedantį pasirašančioms valstybėms suvokti viena kitos intencijas, kurias vargu ar būtų įmanoma išsiaiškinti ypatingai formaliam susitarime.⁶⁰ LTBT sutarties pasirašymas pademonstravo, kad ginklų kontrolės derybos gali turėti konkrečią problemą ir kad JAV su Sovietų Sąjunga gebėjo sutarti ties realiais apribojimais. Tai pažymėjo svarbų etapą politinės *détente* pasireiškimė. Panašiai veikia ir NPT, kurios simbolika glūdi pozityviame bendradarbiavime tarp amerikiečių ir sovietų, skatinant

⁵⁹ UNODA, „Non Proliferation Treaty.“ New York: Unoda, 1968.

⁶⁰ Hedley Bull, „Arms Control: A Stocktaking and Prospects.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 100-119, p. 110.

universalias nusiginklavimo priemones. Tačiau daugybė svarbių lūkesčių ir vilčių, kurios pasirodė 1960 m., dėl formalios nusiginklavimo sutarties sudarymo neturėjo jokių vaisingų rezultatų. Nebuvo jokių sutarimų, kurie kalbėtų apie ginkluotės mažinimą.

Net ir patikrinimų trūkumas ar jų baimė nereiškia, kad nusiginklavimo diplomatija neveikė. Jeigu iki šiol ši diplomatijos forma labiau koncentravosi tiesiog į branduolinę diplomatiją, tai šios dvi sutartys parodė, kad žengti žingsnį nusiginklavimo link įmanoma. Svarbiausia atrasti tinkamas priemones ir tikslus, kurios tenkintų abi valstybės. JAV ir Sovietų Sąjunga už tokį žingsnį sumokėjo ganėtinai daug, nes sugadino santykius su savo bloko sąjungininkėmis. Tarpvalstybinis supratimas, vyraujantis šiame istorijos etape, buvo kur kas svarbesnis, nei santykiai su draugais. Štai šioje vietoje galima taikyti ir H. Bull'o reikalavimą, kalbantį, kad nusiginklavimas ir bendri interesai veikia tuomet, kai jie yra priimami nepaisant savo naudos ar strategijos. Abiem valstybėms buvo kur kas naudingiau tęsti branduolinių ginklų gausinimą, o gal net apginkluoti branduoliniu ginklu savo sąjungininkus, tačiau bendrų interesų kūrimas tapo svaresniu interesu. Tai pirmoji santykių išdava, kalbanti, kad diplomatija padeda stabilizuoti pasaulį. Šiuo atveju stabilizacija vyksta ne per aljansų išlaikymą, o per saugumo siekimą.

Tad matoma, kad dviejų galingiausių valstybių investicija į *détente* yra ganėtinai didelė. Ji išgyveno Vietnamo karą 1965-1968 m. ir invaziją į Čekoslovakiją 1968 m. Abi valstybės neabejotinai turėjo palankių elementų pažeisti LTBT ir Kosmoso sutartis, tačiau susitarimai išliko. Aplink tvirtą *détente* buvo formuojama siaura bendrų interesų erdvė. JAV ir SSRS aiškiai suvokė, kad nenori branduolinio karo viena su kita. Jos aiškiai vengė bet kokio regeso branduolinės ginkluotės link, nesikišo į viena kitos ginkluotus karinius veiksmus, netgi abi pradėjo spręsti konfliktus Konge, Artimuosiuose Rytuose ir Indijoje, kurie grasino įpainioti į karą.

3.2. Strateginių ginklų ribojimo derybos

Atlėgus įtampai tarp JAV ir Sovietų Sąjungos, išsivystė ir strateginio stabilumo koncepcija. Iki 1960-ųjų modernių ginklų kontrolės įteisinimo, praktiškai nebuvo jokių bandymų apriboti konkurenciją per branduolinę ginkluotę. Kiekviena pusė galvojo, kad jos priešininkas turi pačius blogiausius ketinimus, todėl reikėjo reaguoti į kiekvieno ginklo išvystymą. Nei viena pusė neleistų kitai džiaugtis viršenybe, todėl ginklų varžybos galėtų tęstis neribotą laiką. 1967 m. per JAV ir Sovietų Sąjungos susitikimą Naujajame Džersyje Robert'as McNamara sovietų lyderiui Aleksėjui Kosyginui (*rus. Алексéй Косыгин*) teigė, kad ABM sistemų dislokavimas destabilizuoja dviem būdais: pirma, tai stimuliuoja ginklų lenktynes, skatinant kiekvieną pusę kuo greičiau aplenkti priešininką, o antra, krizės atveju, tai galėtų išprovokuoti pirmąjį smūgį iš tos pusės, kuri neturės

ABM sistemų⁶¹: „R. McNamara ironizavo, kad ginklų varžybų stabilumas ir krizės stabilumas galėtų būti pasiektas, jeigu abi valstybės neturėtų apsaugos branduoliniam išpuoliui.“⁶² A. Kosyginas tokį mąstymą atmetė.

Ginklų kontrolės progresas labiau priklausė nuo Maskvos galimybės pasiekti strateginį paritetą su Vašingtonu. Iki 1969 m. sovietų ICBM jėgos beveik lygiavosi su amerikiečių. Tačiau sovietų vadovybė jaudinosi dėl griūvančios ABM konkurencijos, JAV gabenimo sistemų (orlaiviai ir SLBM) Europoje ir Viduržemio jūros regione. Pradėti Strateginių ginklų ribojimų derybas (SALT) ir *détente* politiką Sovietų Sąjungos vadovui Leonidui Brežnevui (*rus. Леонид Брежнев*) stimulą davė jo asmeninis įsipareigojimas, skatinti taikius santykius tarp supervalstybių⁶³.

Naujasis JAV prezidentas Richard Nixon'as rėmė SALT, nes jam būtinai reikėjo sukurti taikos kūrėjo įvaizdį, kuriuo turėjo kompensuoti visuomenės nuogaštavimą dėl karo Vietname. Nerimaudamas, kad paritetas signalizavo JAV galios eroziją ir pasiryžęs išsaugoti JAV centrinę poziciją pasaulio reikaluose, R. Nixon'as ir jo valstybės sekretorius Henry Kissinger'is siekė ginklų kontrolės ir *détente*. R. Nixon'as patvirtino limituotą, bet labai kontraversišką ABM dislokavimo planą, siekiantį padidinti savo svorį SALT derybose⁶⁴.

Esmine problema derybose tapo Sudėtinių atskirai nutaikomų galvučių (MIRV) sistema, kuri buvo naudojama kartu su ICBM. JAV Ginklų kontrolės ir nusiginklavimo agentūrai (ACDA) atrodė, kad uždraudus galvutes, tai galėtų sustabdyti ginklų varžybas, tačiau Generalinis štabas Minuteman III raketos dislokavime matė strateginį pranašumą. Siekiant apginti Pentagono interesus, Baltieji rūmai derybininkams nurodė pateikti MIRV draudimo pasiūlymą, kurį Maskva privalės atmesti, nes tokiu atveju JAV oro pajėgos liktų su jau išbandytais sistemomis, o sovietams reikėtų užšaldyti vystymo darbus. Neaišku, ar dėl MIRV draudimo išvis galima buvo susiderėti⁶⁵.

Sudėtingos SALT derybos pagimdė įvairias sutartis pasirašytas Maskvoje. „Vidinė sutartis“ sustabdė JAV ir Sovietų Sąjungos ICBM raketų skaičių ties atitinkami 1054 ir 1618. Sovietų didesnis raketų skaičius buvo kompensuotas JAV pranašumu MIRV sistemose. Sutartis taip pat sugebėjo užšaldyti JAV SLBM ties 656 ir 44 povandeniais laivais, leidžiant sovietams pasistatyti iki 950 SLBM raketų ir 62 povandeninių laivų, tol kol jie atsisakys savo 200 ICBM. Pačia svarbiausia sutartimi išlieka ABM sutartis, pasirašyta 1972 metais. Ji sumažino ginklavimo varžybas

⁶¹ Michael Nacht, „The Politics: How Did We Get Here?“ Kn. Alexander T.J. Lennon (sud.), *Contemporary Nuclear Debates*. Washington: MIT Press, 2002, 3-12, p. 4.

⁶² Ten pat, p. 4.

⁶³ Robert Jervis, „Identity and the Cold War.“ Kn. Melvyn P. Leffler (sud.), *The Cambridge history of the Cold war, Volume II, Crises and Detente*. New York: Cambridge University press, 2009, 22-44, p. 34.

⁶⁴ Ten pat, p. 35.

⁶⁵ Robert Jervis, „Identity and the Cold War.“ Kn. Melvyn P. Leffler (sud.), *The Cambridge history of the Cold war, Volume II, Crises and Detente*. New York: Cambridge University press, 2009, 22-44, p. 36.

uždraudžiant nacionalines priešraketines sistemas⁶⁶. Nors ABM sutartis vadinama pirmąja, sustabdžiusia ginkluotės varžybas, ji tiesiog nukreipė varžybas kita linkme.

Ribojant ICBM skaičius, abi pusės skubėjo kuo greičiau dislokuoti MIRV. Kiekviena pusė stebėjo kaip kita dislokuoja vis daugiau galvučių ant vis mažiau raketų. ABM sutartis turėjo sustabdyti tokias lenktynes, nes valstybės nebeturėjo kaip apsaugoti savo teritoriją, todėl ir negalėtų pačios pradėti puolimo⁶⁷. Tačiau „Vidinis susitarimas“ leido sovietams vystyti MIRV technologijas. Tą L. Brežnevas ir darė. Jis patvirtino trijų naujų ICBM raketų su MIRV sistemomis vystymą: SS-17, SS-18, o SS-19⁶⁸. Iki 1970-ųjų vidurio sovietai jau buvo aplenkę JAV. SS-17 ir SS-18 raketos buvo ypač technologiškai pažangios: grūdintas silosas, reikšmingas tikslumas, pagerintas degalų naudojimas, komandos ir kontrolė. JAV žvalgybos puikiai žinojo apie tokių raketų vystymą, nes jie šių raketų testavimą aptiko 1972 ir 1973 metais. Nors šių raketų dislokavimas paskatino kalbas apie pažeidžiamumo langą JAV, jos iš tiesų negrasino paritetui ir nesuteikė galimybės sovietams smūgiuoti pirmiems. L. Brežnevas tai matė kaip teisėtus žingsnius, kurie buvo suderinti su *détente*.

SALT II derybos prasidėjo 1972 m. Jos turėjo ištaisyti trūkumus, atsiradusius po SALT derybų, užpildyti spragas jau pasirašytuose susitarimuose. Tačiau šios derybos užsitęsė ir atspindėjo kur kas sudėtingesnę ginklų kontrolės politiką, ypač Vašingtone. H. Kissinger'is komplikavo SALT II stengdamasis skatinti branduolinių raketų gamybą, siekiant padidinti valstybės svorį derybose.

1974 m. lapkritį Vladivostoko susitikime L. Brežnevas ir naujasis JAV prezidentas Gerald Ford'as pasiekė sutarimą, kad reikia apriboti strateginį pranašumą. Remiantis principu, kad abi pusės yra lygios, leista valstybėms turėti ne daugiau 2400 raketų paleidimo mašinų, bombonešių ir raketų bei dar 1320 limituotų MIRV raketų. Abi valstybės galėjo gerinti strateginių sistemų kokybę. Susitarimas neįtraukė jokios kompensacijos sovietams dėl amerikiečių gabenim sistemų. Ir nors sovietų vadams tokia lengvata atrodė nepateisinama, L. Brežnevas privertė juos priimti susitarimą⁶⁹. Derybos, kurios turėjo papildyti Vladivostoko susitarimo detales, sustojo 1975 ir 1976 metais. Vašingtonas norėjo dislokuoti raketas, bet sovietai norėjo apriboti tokius JAV žingsnius. Netgi toks klausimas kaip, ar įskaityti sovietų bombonešį kaip strateginę sistemą, tapo kontraversiškas.

Nepaisant ginčų, 1975 m. H. Kissinger'is ir sovietų derybininkai jau buvo beveik pasiekę susitarimą, bet G. Ford'o administracija, galvojusi apie prezidento rinkimus ir iššūkius, kylančius dėl *détente* politikos, buvo suvaržyta. SALT II priėjo aklavietę ir dėl kitų JAV-Sovietų Sąjungos kontroversijų, kilusių dėl vidinio spaudimo pagerinti ginklų sistema ir, sovietų sprendimo pakeisti MRBM sistemas naujosiomis MIRV sistemomis. Tai iškėlė klausimų JAV pusėje dėl sovietų

⁶⁶ Ten pat, p. 37.

⁶⁷ N. Piers Ludlow, „European integration and the Cold war.“ Kn. Melvyn P. Leffler (sud.), *The Cambridge history of the Cold war, Volume II, Crises and Detente*. New York: Cambridge University press, 2009, 179-198, p. 188.

⁶⁸ Robert Jervis, „Identity and the Cold War.“ Kn. Melvyn P. Leffler (sud.), *The Cambridge history of the Cold war, Volume II, Crises and Detente*. New York: Cambridge University press, 2009, 22-44, p. 38.

⁶⁹ Ten pat, p. 40.

technologijų branduoliniam balansui. Todėl nuspręsta sukurti alternatyvų naujai raketai. 1976 m. pabaigoje JAV Gynybos sekretorius skubino tikslios raketos MX ICBM vystymą ir tikslesnio Minuteman MIRV išstobulinimą. Tai taip pat galėjo destabilizuoti JAV-Sovietų Sąjungos strateginį bendradarbiavimą. Visi šie pokyčiai simbolizavo įtampą, įgavusią apogėjų dešimtmečio gale. SALT II derybos baigėsi 1979 m. Dėl sovietų invazijos į Afganistaną, JAV niekada neratifikavo susitarimo.

Susitarimai SALT I ir SALT II derybose rodo, kad iki šiol nei vienose sutartyse nėra tikrinimo mechanizmo, o tai mažina bendrą branduolinį saugumą. Tokiu atveju nusiginklavimas nėra galutinis ir tarptautinis, nes priežiūros mechanizmo stoka neleidžia pasitikėti priešininke. Išlieka ir kita problema – susitarimai rimtai neprisidėjo prie galimybės eliminuoti ir stabdyti branduolines pajėgas. Šiame etape nėra aišku, kaip stipriai JAV ir Sovietų Sąjunga yra pasiryžusios siekti bendro intereso tarptautinio stabilumo link. ABM sutartį galima suprasti, kaip siekį tai vykdyti, tačiau pati sutartis formaliai neįprasmina jokios doktrinos, kalbančios apie bendrą nusiginklavimą. Sovietų pozicija bendro stabilumo klausimu vis dar buvo neapibrėžta, o JAV viduje vyko aršios diskusijos ar tokie susitarimai apskritai nepažeidžia valstybės saugumo. Taip pat, šiame diplomatiniam procese nėra aišku ar valstybės ketino imtis bendros strategijos branduoliniam karui suvaldyti.

Tačiau jeigu į strategines derybas pažvelgtume per tarptautines visuomenės prizmę, visos sutartys ir diskusijos tampa itin reikšmingos. Pirmiausia, derybos ir sutartys tarp JAV ir SSRS pažymi, kad abi valstybės viena kitą supranta kaip sau lygią. Sutartys tampa baimių ir vilčių kulminacija. Baimės, kad abi įsivels į branduolinį karą, nebelieka, jos pripažįsta viena kitos bendrus interesus, siekiant kiek įmanoma sumažinti karo riziką. Tad branduolinio nusiginklavimo diplomatijos logikoje padedamas pagrindas, kuriame sovietai ir amerikiečiai pradeda bendradarbiauti ginklų kontrolės srityje. Tačiau svarbu pabrėžti, kad per šį laikotarpį pasikeičia pasaulio baimės ir viltys: atsižvelgiant į kitas penkias faktines branduolines galias ir keletą potencialių, sovietų-amerikiečių ginklų kontrolės bendradarbiavimo įtvirtinimas nėra⁷⁰. Tad jeigu tarptautinės visuomenės saugumas reikalauja, kad JAV ir Sovietų Sąjunga siektų stiprinti jų dvišalių susitarimų strateginių ginklų srityje pagrindą, jis taip pat reikalauja, kad jų susitarimai būtų taikomi pasauliniu mastu.

3.3. Startuoja naujas požiūris

1983 m. Jurijui Andropovui (*rus. Юрий Андропов*) tapus sovietų lyderiu, JAV taip pat pasikeitė vadovas – prezidentu tapo Ronald Reagan'as. Jis iš Sovietų Sąjungos reikalavo atsisakyti vidutinio nuotolio balistinių raketų Europoje, įskaitant naująją SS-20, o JAV įsipareigojo pašalinti tik senesnes raketas, kurių ir taip planavo atsisakyti, ir nedislokuoti naujų raketų „Peršingo“ ir

⁷⁰ Hedley Bull, „The Moscow Agreement and Strategic Arms Limitation.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 152-191, p. 186.

„Tomahauko“ Europoje. Tačiau naujasis generalinis sekretorius „Peršingo“ raketos dislokavimą Europoje matė kaip grėsmę panašią į Kubos krizę. Kalbėdamas Varšuvos pakto valstybėms 1983 m. sausį, J. Andropovas buvo ganėtinai tiesmukas: „Kas paskatino griežtą JAV ir NATO politiką, kuri pagimdė dabartinę įsiliepsnojusią įtampą ir kiek šis paaštrėjimas dar tęsis?“⁷¹ Jis bandė įrodyti sovietų pasiekimus kariniame-strateginiame paritete su JAV: „JAV pradėjo naująjį ginklų varžybos etapą ir jis kokybiškai visiškai skiriasi nuo praeitų etapų. Jeigu iki šiol amerikiečiai tvirtino, kad branduolinė ginkluotė yra įbauginimo ir atgrasinimo priemonė, dabar, kurdami modifikuotas raketų sistemas, jie neslepia fakto, kad ruošiasi naujam pasauliniam karui. Sunku atskirti jų šantažą nuo tikrojo pasiruošimo žengti mirtiną žingsnį.“⁷²

R. Reagan‘as dar nežinodamas apie sovietų karo baimės, paaštrino savo retoriką 1983 m., Sovietų Sąjungą pavadindamas „viso blogio įsikūnijimu šiuolaikiniame pasaulyje“ ir „blogio imperija“⁷³. Tais pačiais metais R. Reagan‘as pasauliui pristatė naują programą - Strateginę Apsaugos Inicijatyvą (SDI), kuri telkėsi į bandymus ir gynybinių sistemų kūrimą kosmose.⁷⁴ Nesvarbu ar R. Reagan‘as tikėjo, kad SDI yra įmanoma ar tik tuo vylėsi, greitai jis sužinojo apie sovietų karo baimę. Prezidentas nustebė, kad jo retorika buvo blogai suprasta, todėl pasirūpino, jog Sovietų Sąjungai būtų nusiųsta žinutė, kurioje būtų išdėstyta, kad JAV neketina pradėti karo. Kai kitais metais jis buvo perrinktas, sovietų politinis biuras ir naujasis lyderis Michailas Gorbačiovas (*rus. Михаил Горбачёв*) privalėjo ir toliau bendradarbiauti su R. Reagan‘u, nesvarbu, kad jo retorika gąsdino. M. Gorbačiovas savo susirūpinimą dėl amerikiečių kosmoso programos JAV prezidentui perdavė per Didžiosios Britanijos ministrę pirmininkę Margaret Thatcher. Ji R. Reagan‘ui turėjo pasakyti, kad jeigu JAV vystys SDI, sovietai privalės kurti alternatyvią sistemą arba išvystyti gynybines sistemas, kurios būtų kur kas pažangesnės nei SDI⁷⁵.

Kai abiejų valstybių lyderiai susitiko pirmą kartą 1985 m. Ženevos konferencijoje, M. Gorbačiovas iš karto pradėjo kalbą apie JAV-SSRS santykių pokyčių būtinybę. Jis norėjo spręsti problemas, ypač branduolinės ginkluotės mažinimo klausimą. Sovietai suprato, kad branduolinės varžybos buvo per brangios. Ekonomika buvo rimtoje grėsmėje. Siekdamas sumažinti karines išlaidas, SSRS vadovas nukreipė dėmesį į nusiginklavimą. Tai buvo neįmanoma, jo požiūriu, fundamentaliai nepakeitus sovietų užsienio politikos. Siekiant įgyvendinti naują karinės politikos kursą, M. Gorbačiovas norėjo derėtis su Vakarais. Dėl to JAV turėjo nutraukti savo SDI programą. Tai amerikiečių neįtikino. R. Reagan‘as suskaičiavo branduolines galvutes, kurias sovietai sukūrė po

⁷¹ Richard Rhodes, *Arsenals of folly*. 2 leid. London: Simon&Schuster, 2009, p. 156.

⁷² Ten pat, p. 156.

⁷³ Ten pat, p. 157.

⁷⁴ Ten pat, p. 158.

⁷⁵ Ten pat, p. 183.

SALT II derybų, ir atmetė, kad valstybės turi vienodą branduolinės ginkluotės arsenalą. Todėl JAV gyvybiškai reikėjo SDI programos.

JAV prezidentas rugsėjo 30 d. 1986 m. pranešė, kad jis su M. Gorbačiovu susitiks spalį Islandijoje, Reikjavike. Sovietų generalinis sekretorius savo politiniam biurui pranešė, kad jų užduotis - iškelti „Peršingo“ raketą iš Europos⁷⁶. R. Reagan‘as negalvojo pasirašinėti susitarimų, planavo kur kas didesnę susitikimą Vašingtone. Tuo metu sovietų lyderis ketino pateikti nuolaidų ir pasiūlymų, kurie vis stebintų amerikiečius. Savo darbuotojas pareiškė: „Mūsų esminis tikslas – neleisti ginkluotės varžybos pasiekti kito etapo.“⁷⁷ Sovietų pusė suvokė, kad jiems teks nuolaidžiauti, nes kitu atveju - praloš. JAV šiose derybose neturėjo ką prarasti, nes ginkluotės kiekiu viršijo sovietų galimybes.

Abiejų valstybių vadovų susitikime M. Gorbačiovas iš karto išdėstė: nori sprendimo ginklų ribojimo problemoje. Tai Sovietų Sąjungos vadovas išsakė pabrėždamas, kad kiekvieno pusės interesai privalo būti apsvarstyti, todėl sovietai yra pasiryžę rasti sprendimą visiškam branduolinių ginklų likvidavimui⁷⁸. Įdomu tai, kad M. Gorbačiova tenkino būtent toks ribojimo maksimumas, nes švelnesnė sutartis, anot generalinio sekretoriaus, būtų nerealistiška. JAV iškėlė patikros klausimą. M. Gorbačiovas tam pritarė.

Sovietų Sąjungos vadovas siūlė, kad abi pusės savo ginkluotės arsenalą sumažintų 50 proc.. Anksčiau jis siūlė per pusę sumažinti ginklus, kurie gali pasiekti kitos valstybės teritoriją. Dabar sovietai norėjo visų strateginių ginklų mažinimo. Jis aiškino, kad jeigu būtų mažinami tik ilgojo nuotolio ginklai, vidutinio nuotolio ginklais sovietai galėtų pasiekti JAV sąjungininkus Europoje ir Azijoje. Tai buvo pirmoji sovietų nuolaida. Kartu su 50 proc. sumažinimu, sovietai siūlė reikšmingai sumažinti sunkiąsias raketas.⁷⁹ Tačiau mainais norėjo, kad JAV atkreiptų dėmesį ir į jos interesus: „JAV turi 6500 branduolines galvutes povandeniniuose laivuose, išsibarsčiusiuose visame pasaulyje. O tai reiškia, kad kontrolė ir verifikacija sudėtingėja. Iš jų daugiau nei 800 galvučių priklauso MIRV sistemoms“. Norėta, kad JAV reikšmingai sumažintų paminėtus skaičius. Antroji sovietų nuolaida, sunkiųjų raketų turėjo sumažinti daugiau nei per pus.

M. Gorbačiovas siūlė, kad tiek sovietai, tiek amerikiečiai „Peršingo“ klasifikacijos raketas išvestų iš Europos. Jų nuolaida – neištraukia Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos kaip branduolinių galių, bet dėl to JAV neturėtų reikalauti, kad sovietai iš Azijos išvestų savo vidutinio nuotolio raketų. JAV vidutinio nuotolio raketos dar nebuvo niekur dislokuotos, sutikimas reikštų, kad jie niekada ir negalėtų dislokuoti raketų. Sovietų lyderis perėjo prie ABM sutarties ir siūlė ją sustiprinti – tai turėjo tapti pagrindu branduoliniam nusiginklavimui. M. Gorbačiovas siūlė pratęsti sutartį ir branduolinės

⁷⁶ Richard Rhodes, *Arsenals of folly*. 2 leid. London: Simon&Schuster, 2009, p. 235.

⁷⁷ Ten pat, p. 238.

⁷⁸ Ten pat, p. 241.

⁷⁹ Richard Rhodes, *Arsenals of folly*. 2 leid. London: Simon&Schuster, 2009, p. 244.

ginkluotės testavimą apriboti tik laboratorija. Satelitinės technologijos, leidžiančios priešraketinių sistemų vystymą, taip pat būtų uždraustos. R. Reagan'as suprato grėsmę savo SDI programai. Anot jo, mažinant SS-20 raketas Azijoje privalo atitikti nulinę politiką.

JAV prezidentas siūlė tokioje sutartyje numatyti, kad abi pusės galėtų vykdyti strateginės apsaugos testus, kuriuos leidžia ABM sutartis. Jeigu viena šali priartėtų prie draudžiamos testavimo ribos, privalėtų pakviesti kitą pusę tuos testus stebėti. Jeigu eksperimentai būtų sėkmingi, sistemomis reikėtų pasidalinti. M. Gorbačiovas nepritarė. Kai jie vėl susitiko, JAV prezidentas pritarė balistinių raketų mažinimui, tačiau norėjo, kad sovietai dar labiau sumažintų sunkiasvores raketas ir sudarytų griežtesnę ir efektyvesnę kontrolę. Jis atsisakė prilyginti bombonešius branduolinėms galvutėms, bet sutiko sumažinti jų skaičių iki 350. Tačiau R. Reagan'as pareiškė, kad yra nusivylęs M. Gorbačiovo požiūriu į vidutinio nuotolio raketas. Jis tikėjo, kad jos turi būti kontroliuojamos globaliai, o ne tik Europoje. Kalbant apie SDI programą, teigė, kad ji nepanaikina ABM sutarties, tiesiog sukuria precedentą tam tikroms jos dalims.

M. Gorbačiovas pabrėžė, kad jeigu JAV iš tiesų ketina mažinti strategines ir panaikinti vidutinio nuotolio raketas. Ant jo, sunku būtų liepti Sovietų Sąjungos sąjungininkams mažinti strateginę ginkluotę, kai iš esmės yra griaunama ABM sutartis. Tai, anot sovietų lyderio, būtų nelogiška. R. Reagan'as atsikirto, kad SDI buvo kur kas daugiau: jis nori programa dalintis su pasauliu⁸⁰. M. Gorbačiovas aiktelėjo: „Jūs nesutinkate su mumis pasidalinti naftos gavybos įranga, skaitmeninėmis mašinomis ar net pieno technologijomis. Jeigu jūs pasidalinsite SDI programa, išprovokuosite antrą amerikiečių revoliuciją.“⁸¹

Galiausiai amerikiečių pusė susikoncentravo ties trimis problemomis. Jie peržvelgė M. Gorbačiovo pasiūlymą sumažinti strateginę ginkluotę 50 proc. Kadangi teoriškai formulė paliktų JAV silpnesnę, nes turėtų mažiau ICBM raketų nei sovietai, reikėjo atkreipti dėmesį į skaičių lygybę. Taip pat jie išskėlė klausimą, kiek branduolinių galvučių atitinka vienas bombonešis. JAV pusė manė, kad bombas jokių būdu negalima prilyginti branduolinėms galvutėms. Su sovietais pavyko susiderėti, kad bombonešiai su bombomis ir gynybinės trumpo nuotolio raketos (SRAM) būtų skaičiuojamos, kaip atskiros kategorijos ginklai.

R. Reagan'as pasiūlė SDI problemą perduoti derybininkams, kad šie ištirtų įmanomas sutarties aplinkybes. M. Gorbačiovas pareiškė, kad pasiūlymas, kurį jis atgabeno į Reikjaviką, yra ypatingai konstruktyvus ir sovietai padarė rimtų nuolaidų, bet JAV nesugebėjo nusileisti M. Gorbačiovas ir pateikė dar vieną labai didelę nuolaidą, dar vieną formulę: nulis INF raketų Europoje, neįskaitant Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos, 100 branduolinių galvučių sovietų sistemose Azijoje

⁸⁰ Galiausiai SDI programa JAV kainuos 44 mlrd. JAV dolerių ir nieko nepasieks. Jos bus atsisakyta 1993 m.

⁸¹ Richard Rhodes, *Arsenals of folly*. 2 leid. London: Simon&Schuster, 2009, p. 252.

ir šimtas tokių galvučių JAV, kurias gali dislokuoti savo teritorijoje. R. Reagan'as su tokiu pasiūlymu sutiko.

ABM sutartis buvo vis dar neaparta. M. Gorbačiovas siekė pratęsti sutartį dar 10 metų ir apriboti bet kokius bandymus išskyrus laboratoriją. Kai vadovams nepavyko sutarti, JAV derybininkai puolė kurti naujas formuluotes, siekdami išsaugoti SDI programą, bet tuo pačiu metu palikti sovietams ABM sutartį. Jų naujas pasiūlymas teigė, kad darbas su strategine gynyba turi vykti tik tyrimų lygmeniu, o testavimas gali būti leidžiamas ABM sutarties ribose, pratęsiant ją dar 5 metams. Per šį laikotarpį abu pusės turi per pusę sumažinti savo strateginę ginkluotę. R. Reagan'o nuomone, tokia formulote M. Gorbačiovas gauna ABM sutartį, o JAV pusė iš sovietų atima visas balistines raketas. R. Reagan'as ištraukė ir kitą kortą: jeigu sovietai taip bijo SDI programos, kaip amerikiečiams reikia suprasti Krasnojarsko radarą, kuris pažeidžia ABM sutartį; be to, jeigu abi valstybės iki nulio sunaikins branduolinę ginkluotę, esą koks skirtumas, ar jos vėliau sukurs gynybines sistemas prieš neegzistuojančius ginklus.

Galiausiai M. Gorbačiovas atkreipė dėmesį į tai, kad amerikiečių formuluotėje išnyko žodis „laboratorija“ ir kad po penkių metų keičiasi naikinamos ginkluotės formulotė. R. Reagan'as į tai sureagavo neramiai, sakydamas, kad tokia formulotė nieko nekeičia, nes išlieka ABM sutartis ir jos nurodytas ribos. Abu lyderiai išskyrė. Sutartis liko neįgyvendinta, parašai nepadėti. Prezidentai buvo vienas kitu nusivylę: R. Reagan'as manė, kad M. Gorbačiovas į Islandiją atvyko sunaikinti SDI programą, M. Gorbačiovas tikėjo, kad R. Reagan'as yra prastas derybininkas.

Tačiau jau kitais metais valstybės sugebėjo pasirašyti kitą įsipareigojimą – Vidutinio nuotolio branduolinių raketų sutartį. Ši susitarimas įpareigojo JAV ir Sovietų Sąjungą sunaikinti visas raketas, kurių skrydžio intervalas būtų nuo 500 iki 5500 kilometrų. Prieš pasirašant Konvencinių ginkluotų pajėgų Europoje sutartį, M. Gorbačiovas galiausiai sutiko su savo mokslininkais ir kitais patarėjais, kad Strateginių ginklų mažinimo sutarties (START) derybų nereikėtų susisieti su SDI programa. Atėjus naujam JAV prezidento George H. W. Bush'ui, administracija atnaujino pasiryžimą mažinti ginkluotę, todėl START derybininkai galėjo išspręsti daugumą problemų 1989 ir 1990 metais. Ši sutartis sumažino JAV ir Sovietų strateginę ginkluotę iki 6000 branduolinių galvučių ir 1600 transporto priemonių. Tai nebuvo branduolinės ginkluotės panaikinimas, bet žingsnis to link.

Reikjaviko susitikime ir START sutartyje jau aiškiai matomas branduolinio nusiginklavimo diplomatijos mechanizmą. Pirmiausia, reikia pabrėžti, kad visi susitarimai iki START ne mažino ginkluotę, o atvirkščiai – ją didino. Galiausiai prieita tokio taško valstybių santykiuose, kuomet radus bendrus interesus ir išvysčius komunikaciją tarp valstybių vadovų, suprasta, kad ginkluotės skaičiai ir kokybė yra svarbūs tarptautiniam saugumui. Žvelgiant į R. Reagan'o elgesį, derybos buvo formuojamos per kosmoso programą, kurios panaikinimas rūpėjo Sovietų Sąjungai. Tačiau M. Gorbačiovas pasirinko visai kitą diplomatinį žingsnį – kompromiso ieškojimą su JAV, stengiantis

įtikti JAV interesams. Sovietai branduoliniame paritete buvo tiesiog silpnesni, tačiau paritetas jau egzistavo, tad kodėl sovietai ėmė nuolaidžiauti, nes iki šiol ekonominis silpnumas nesuteikė priešasčių SSRS politikai užimti silpnesnio poziciją?

Pirmiausia, abi valstybės pradėjo siekti to, ką H. Bull'as vadina konstruktyviu nusiginklavimu. START sutartis kalba apie konkrečios ginkluotės, konkrečių skaičių mažinimą, vietos kontrolę. Patikrinimų mechanizmų įsteigimas reiškia, kad valstybė pagaliau gali pasitikėti viena kita branduolinėje srityje. Reikjavikas ir START įgyvendino visus H. Bull'o keliamus reikalavimus: visiškai sumažina branduolinio karo tikimybę ir net apkalbėtos priemonės krizių valdymui, neformalus pokalbiai daug kur kas daugiau vaisių, negu formalūs susitarimai, kurie, beje, taip pat į save jau įtraukė ne visuotinį nusiginklavimą, o konkretų ginklų varžybų ribojimą, sutarus dėl ginklų gamybos, dislokavimo ir bandymų.

Jeigu Vašingtono ir Londono sutartys laikomos sėkmingomis, nes pirmą kartą derėtasi dėl proporcijų, ši kartą valstybės žengė toliau. Karinių laivynų susitarimai žlugo, nes nebuvo paisomi interesai, kilo pariteto klausimai. Ši kartą paritetui esant, suformuojama branduolinę visuomenę, institucijas ir bendradarbiavimą. Tad bendra logika, jog neužtenka sutarti dėl bendrų tikslų, o reikia jų ir efektyviai siekti, START sutarties kontekste yra įgyvendinama. Nuolatiniai susitikimai, valstybių vadovų diskusijos leidžia manyti, kad egzistuoja ir neformalus susitarimai, kurie sukuria žodinių susitarimų kultūrą, ryšį tarp galingiausių valstybių. Svarbu pabrėžti tai, kad aiškiai matoma, jog tol, kol vykdavo derybos dėl sutarčių, nekilo jokia karo tarp JAV ir Sovietų Sąjungos grėsmė. Pripažinimas, jog viena yra lygi kitai nusiginklavimo kontekste sukūrė tarptautinę tvarką arba net taiką.

Tad diplomatija pasitarnavo tarsi įrankis kurti branduolinį stabilumą: per aiškių bendravimo metodų ir bendradarbiavimų schemų išvystymą, vėliau per interesų sukūrimą, o tada per konkrečias derybas, kuriose diplomatinis įrankis tapdavo tiek branduolinės galvutės, tiek branduolines programos ar raketų dislokavimo vietos. Tačiau H. Bull'o kritikai atkreipia dėmesį, kad iš pradžių teoretiko ginklų kontrolės apmąstymai buvo per daug persisėmę realizmo. Pirmiausia, H. Bull'as ginkluotę matė tarsi integralią tarptautinės sistemos dalį ir prieštaravo galimybei nusiginkluoti⁸². T. B. Millar'as net pabrėžia, kad H. Bull'as atvirkščiai, tarpvalstybinį balansą matė per terorą, kuris tapo esmine tarptautinės visuomenės prielaida. Tačiau anglų mokyklos autorius tokį požiūrį greitai nušalino. Anot jo, atvirkščiai – ginklų kontrolė buvo ta priemonė, kuri stabilizavo santykius ir sukūrė tarptautinę visuomenę. Todėl branduolinio nusiginklavimo procesas ir diplomatija H. Bull'o teoriniais įrankiais tampa ypač reikšminga tiek atrandant tarpvalstybinį ryšį ir visuomenės taikos formavimą per nusiginklavimą, tiek ieškant galimų sprendimų XXI a. branduoliniame diskurse.

⁸² Carsten Holbard, „Hedley Bull and International Relation“. Kn. J.D.B. Miller (sud.), *Oder and Violence*. Oxford: Clarendon press, 1990, 186-205, p. 194.

4. NAUJAS ETAPAS: BRANDUOLINĖ TAIKA NIEKUR NEDINGO

1991 m. žlugus Sovietų Sąjungai ir oficialiai pasibaigus Šaltajam karui, naujausia nusiginklavimo sutartis tarp valstybių įgavo pagreitį. Kaip reikalavo susitarimas, JAV ir Rusija sumažino raketų pristatymo transportą 1600 vienetais, o branduolinių galvučių skaičių iki 6000. 2010 m. JAV valstybės departamentas pavišino „Ginklų kontrolės, neplatavimo ir nusiginklavimo sutarties įsipareigojimų laikymasis ir atitiktis“ ataskaitą, kurioje skelbta, kad Rusija nepilnai vykdė savo įsipareigojimus pasibaigiant sutarties galiojimo datai. Tačiau nebuvo sukonkretinta, kurias būtent sutarties nuostatas valstybė pažeidė.

Grįžtant į laikotarpį, kuomet Rusijos pirmuoju prezidentu išrinktas Borisas Jelcinas (*rus. Борис Ельцин*), atrandama neįprastų diplomatinių žingsnių. Netrukus po START sutarties pasirašymo, kai pasauliui buvo įrodyta, kad JAV ir SSRS gali konkrečiu branduoliniu nusiginklavimu užtikrinti pasaulinę tvarką ir sukurti tarptautinę bendruomenę, prasidėjo apmąstymai ir dėl antrosios sutarties START II. Dvi didžiausios ir galingiausios valstybės pamačiusios naudą pirmosios sutarties formoje, nusprendė antrąją dar stipriau suaktyvinti nusiginklavimo procesą. Ši sutartis buvo pasirašyta tarp JAV prezidento George H. W. Bush'o ir B. Jelcino 1993 metais. Diplomatinės ir nusiginklavimo požiūriu tai svarbus žingsnis tarp Rusijos ir JAV naujajame politiniame laikotarpyje. G. Bush'as pasirašymo metu teigė, kad „JAV ir Rusija apsibrėžė naujus karinius ir saugumo santykius. Prezidentas Jelcinas ir aš pasirašėme nutarimą, kuris nuves didesnio nusiginklavimo link šiame branduoliniame amžiuje. Ginkluotės mažinimas bus kur kas didesnis, nei mes galėjome tikėtis prieš 6 mėnesius.“⁸³

JAV prezidento kalba rodo, kad bendras nusiginklavimo interesas tapo stipresnis. Tai nebuvo tik vienašališki Vakarų žodžiai. Rusijos prezidentas kalboje antrino G. Bush'ui: „Tarp JAV ir Rusijos santykių yra du esminiai dalykai: strateginės ginkluotės mažinimas ir ekonominis bendradarbiavimas. Strateginių ginklų likimas jau nuspręstas. Pasirodė, kad jie yra pasenę ir neberekalingi žmonijai. Dabar tiesiog reikia nuspręsti koku teisingiausiu būdu jų reikia atsikratyti.“⁸⁴ Norai atrodė geri. Jeigu START II įsigaliojotų, būtų uždraustas MIRV technologijų naudojimas ICBM raketose. Tačiau sutartis niekada neįsigaliojo. Nors JAV ją ratifikavo 1996 m., o Rusija – 2000 m., ji po dviejų metų iš sutarties pasitraukė. Esminė ir vienintelė priežastis – JAV pasitraukimas iš ABM sutarties, kuri iki šiol buvo vienas esminių abiejų valstybių bendradarbiavimo pagrindų.

⁸³ George Bush, „Joint Understanding.“ Kalba spaudos konferencijoje „The President's News Conference With President Boris Yeltsin of Russia“, 1992, liepos 17 d.

⁸⁴ Boris Yeltsin, „Joint Understanding.“ Kalba spaudos konferencijoje „The President's News Conference With President Boris Yeltsin of Russia“, 1992, liepos 17 d.

4.1. Antibalistinių raketų (ne)problema

Amerikiečiams ABM sutartis neleido dislokuoti priešraketinių apsaugos sistemų. Kadangi Rusija ratifikavo START II sutartį numatant, kad galios ir ABM sutartis, ji iš sutarties pasitraukė, taip nutrūkstam ir H. Bull'o kritikuotam abipusio sunaikinimo principui. Tačiau 2001 m. prezidentas George W. Bush'as sudarė planą, siekiant sumažinti JAV karines branduolines galvutes nuo 6000 iki apytiksliai 2000. Rusija iki šandien turi 54 MIRV raketas, kuriose įmontuota po 10 branduolinių galvučių, 40 MIRV raketų po 6 galvute kiekvienai ir 24 MIRV raketas po tris galvutes. Tuo metu JAV išvystė antžeminę gynybinę sistemą (GMD), kuri apsaugo nuo ICBM raketų. Tačiau svarbu tai, kad nors START II sutartis neįsigaliojo, o MIRV technologijos nebuvo pažabotos, tai dar nereiškė, kad nebuvo žengta jokių žingsnių nusiginklavimo link. START II sutartį pakeitė Strateginės puolamosios ginkluotės mažinimo sutartis (SORT), kurią pasirašė G. Bush'as ir naujas Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas (*rus. Владимир Путин*). 2002 m. JAV pradėjo vienašališką MIRV technologijų naikinimą, kuris buvo baigtas 2005 m. Nuo 2011 m. Minuteman III tapo vienintele JAV ICBM raketa.

Iki 2002 m. didžiausia JAV karine problema tapo tai, kad ji save prirakino prie abipusio sunaikinimo principo. Galimybė apriboti puolamuosius branduolinius ginklus užtikrino kiekvieną pusę, kad bet kokiomis sąlygomis ji galės sunaikinti agresorių. ABM sutarties tikslas buvo padidinti saugumą, neleidžiant valstybei sukurti apsaugos priemonių. Tačiau ši sutartis sukūrė ir abipusio sunaikinimo principą, kuris veikė tol, kol tai buvo geriausia priemonė vienai pusei atgrasyti kitą. Po Šaltojo karo situacija radikaliai pasikeitė. Rusija tapo kur kas silpnesne priešė ir santykiai su ja susiformavo ganėtinai geri. Tad branduolinės ginkluotės rūšys, prieinamos kiekvienai valstybei, nebebuvo priežastimi valstybėms viena kitai bijoti⁸⁵. Šiuo požiūriu JAV ir Rusija tarsi turėjo nustoti reguliuoti savo strateginės branduolinės ginkluotės panaudojimo būdus formaliais susitarimais. Jų santykiai turėtų būti paremti neformaliais „tarpusavio supratimais“, pasiektais derybų būdu. Tokiu atveju kiekviena pusė turėtų galimybę pati konstruoti branduolines pajėgas. Kadangi pasaulinė ir politinė tvarka jau buvo sudėliota nusiginklavimo link, tai valstybės esą automatiškai turėtų mažinti savo arsenalą.

JAV nesiėmė priemonių įtikinti Rusiją, kad siekis sukurti priešraketinę gynybą nėra grėsmė priešininkei. Tuo metu Rusija negalėjo sau leisti jokių įspūdingų atsakomųjų priemonių. Nors 1999 m. tarp abiejų valstybių vyko diskusijos, siekiant modifikuoti ABM sutartį ir B. Jelcinas sutiko dvišaliam pokalbiui, kuriame turėjo aptarti šios sutarties egzistavimą naujame politiniame kontekste, bet joks progresas nebuvo pasiektas. JAV pergyveno dėl atsirandančių kitų branduolinių galių, kurios

⁸⁵ Leon Fuerth, „Return of the Nuclear Debate?“ Kn. Alexander T.J. Lennon (sud.), *Contemporary Nuclear Debates*. Washington: MIT Press, 2002, 183-197, p. 184.

deklaravo antipatiją Vakarams. Tad atrodo, kad JAV pasitraukus iš ABM sutarties, Rusija turėtų nutraukti visų bendrų interesų formavimo politiką. Tačiau tuo metu Maskva neparodė itin didelio priešiško. Esą jos vertinimu, JAV negalėjo greitu metu dislokuoti gynybinių sistemų. Rusijos krašto apsaugos ministras Sergėjus Invanovas (*rus. Серг  й Иванович*) teigė, kad JAV gynybinės sistemos yra tik virtualios, todėl iš Rusijos nėra reikalaujama jokios greitos reakcijos⁸⁶. Taip pat tuometinis prezidentas V. Putinas siekė išvystyti artimesnius santykius su JAV ir nenorėjo statyti į pavojų šiltėjančios politikos su Vašingtonu. Nors santykiai buvo įtempti.

V. Putino prezidentavimo laikotarpiu JAV ir Rusija atsidūrė kritinių santykių eroje. Valdant naujam prezidentui, Rusija tapo labiau pasitikinti ir veikli tarptautiniuose reikaluose. G. Bush'o administracija vykdė vienašališką kryptį užsienio politikoje dėl rugsėjo 11 d. įvykių. JAV pasitraukimas iš ABM sutarties V. Putinas pavadino klaida ir stipriai pasisakė prieš Irako invaziją 2003 m., nors netaikė savo veto teisės Jungtinių Tautų saugumo taryboje. Taip pat Rusija NATO plėtrą vertino kaip veržimasi į savo interesų bloką bei siekį gauti prieigą prie centrinės Azijos naftos ir dujų resursų.

Toks politinis nusiteikimas leido ir toliau dirbti nusiginklavimo link, o diplomatiniai procesai nesustojo. Tai ypač aktualu, kalbant apie SORT sutarties sudarymą. Ji apribojo JAV ir Rusiją iki 1700-2200 strateginių branduolinių galvučių. Tokį ginkluotės lygį G. Bush'o administracija pavadino būtinu JAV, nesvarbu kokį kiekį ginkluotės turėjo kitos valstybės. Iš pradžių neva G. Bush'as V. Putinui pasiūlė tiesiog paskelbti pareiškimus apie nacionalinę politiką, tačiau jis vėliau esą įkalbėtas V. Putino sutiko pasirašyti sutartį⁸⁷. Bet jeigu START sutartis apėmė daug išaiškinimų ir nuostatų, tai SORT net neapibrėžė „strateginių branduolinių galvučių“. Pasirodo, Maskva ir Vašingtonas skaičiavo skirtingą ginkluotę. G. Bush'o administracija strategines branduolines galvutes apibrėžė kaip galvutes taikomas SLBM ir ICBM raketoms, branduolinėms bomboms ir B-2 bei B-52 bombonešiams. Tuo metu Rusija paskaičiavo tik SLBM ir ICBM galvutes⁸⁸. Tačiau žvelgiant iš diplomatinės perspektyvos, šis nusiginklavimo žingsnis pareiškė pasauliui, kad nesvarbu, jog valstybės galimai nesutaria kitų sutarčių pagrindu, - ir toliau yra siekiama sumažinti ginkluotę ir užtikrinti stabilią pasaulio tvarką.

Nors šiame etape du labiausiai destabilizuojantys veiksniai – ABM ir MIRV – net tik sugrįžo į branduolinės ginkluotės areną, bet ir toliau buvo vystomi, jie nedarė didelės žalos tarptautinei visuomenei. Pirmiausia todėl, kad net ir pasitraukusios iš ABM sutarties, JAV nebeturėjo tokios ginkluotės, kuria galėtų ypatingai gąsdinti Rusiją. Tuo metu dar galiojo START sutartis, antra – ABM technologijos jau seniai buvo nebevystomos, trečia – JAV pati mažino ginkluotę. Grįžtant prie H.

⁸⁶ Wade Boese, „U.S. Withdraws From ABM Treaty; Global Response Muted.“ Washington, 2002.

<<http://bit.ly/1rH72vL>> [žiūrėta 2016 05 01]

⁸⁷ Ten pat.

⁸⁸ Nuclear Threat Initiative, „Strategic offensive reductions treaty.“ NTI: Moscow, 2002.

Bull'o, reikėtų atkreipti dėmesį, kad anot autoriaus, ABM ir MIRV veikiantys drauge yra didžiausią nestabilumą pasauliui teikiančios technologijos. Bet jeigu valstybių politikoje matoma, kad šie ginklai yra suprantami kitaip ir jie nebeveikia tarsi tandemas, tai tarsi yra prarandama destruktinė galia bei politinė reikšmė.

Kalbėdamas apie strateginio balanso būtinumą, H. Bull'as rėmėsi tuo, kad panaudodamos ABM ir MIRV sistemas, valstybės išgąsdins viena kitą. Tačiau įvykiai rodo, kad baimės politika iš naujo negimė. Tai reiškia, kad ir pati ginkluotė jau buvo kitokia, o jos savaiminis mažėjimas ir toliau užtikrino stabilumą. Vertėtų pažvelgti ir į JAV sprendimą vienašališkai vykdyti nusiginklavimą, kurį vėliau įteisino kritikuojama SORT sutartis. Valstybės sprendimas pačiai vykdyti nusiginklavimą rodo, kad ji pasiryžusi pasišalinti nuo nereikalingų provokacinių veiksmų ar strategijos. Tai, anot H. Bull'o, reiškia, kad šalis siekia tarptautinės taikos. O diplomatinio nusiginklavimo principas išlieka vis dar veikiančioje START sutartyje ir ją papildančioje SORT. Tad diplomatinės derybos dėl ginkluotės mažinimo vyksta nuolat, palaikomas taikos balansas ir toliau naikinamas ginkluotės teroras bei formuojamas vienas esminis valstybių bendradarbiavimo principų: tol, kol vyksta branduolinio nusiginklavimo pokalbiai, gimstantys iš bendrų interesų, tol nei viena valstybė kitai neskelbs karo ir išlaikys tarptautinę taiką. Šiuo požiūriu, pasitraukimas iš ABM ir START II sutarčių nesukėlė pasaulinės katastrofos tik todėl, kad JAV ir Rusija ir toliau bendru susitarimu skaitine prasme mažino branduolinių galvučių skaičių.

4.2. Naujasis START ir branduolinės diplomatijos kulminacija

Naujasis politinis etapas parodė, kad santykiai nusiginklavimo lygmenyje tarp abiejų valstybių ne tik sustiprėjo, bet ir toliau buvo kuriami tokiu pačiu formatu. Netrukus prasidėjo ir derybos dėl Naujosios START sutarties, kuri turėjo pakeisti 2012 m. pasibaigiančią SORT. Naujosios sutarties projektas buvo sudarytas 2009 m. kai Londone susitiko JAV prezidentas Barack'as Obama ir naujas Rusijos prezidentas Dmitrijus Medvedevas (*rus. Дмитрий Медведев*). Tačiau derėtis sekėsi ganėtinai sunkiai. Prireikė net aštuonių raundų, kad 2010 m. prezidentai padėtų savo parašus. Naujoji sutartis sukūrė lubas dislokuojamoms strateginėms branduolinėms galvutėms. Jas kiekviena pusė turėjo sumažinti iki 1500. Taip pat buvo sumažintos ir dislokavimų sistemų skaičius iki 700⁸⁹. Tai vienas ryškesnių pokyčių, nes pirmoji START sutartis buvo numachiusi mažinimą iki 1600. Bet naujieji limitai nebuvo kontraversiški, nes tiek Rusija, tiek JAV jau ir pačios buvo sumažinusios ilgo nuotolio bombonešių skaičių iki 1000.

⁸⁹ U.S. Department of State, „New START.“ Department of State: Prague, 2010.

Reikėtų pabrėžti, kad derybų ir pasirašymo metu santykiai tarp JAV ir Rusijos buvo net labai sudėtingi. 2007 m. JAV paskelbė planus statyti priešraketines gynybos sistemas Lenkijoje kartu su radaro stotimi Čekijoje. Abi valstybės – buvusios Varšuvos pakto narės, todėl priklausė Rusijos įtakos zonai. Tačiau, anot JAV atstovų, šių sistemų reikėjo siekiant apsaugoti JAV ir Europą nuo galimo branduolinio puolimo iš Irano arba Šiaurės Korėjos. Rusija šias sistemas matė tarsi potencialią grėsmę ir atsakydama į tokį žingsnį išbandė ilgo nuotolio tarpkontinentinę balistinę raketą RS-24, kuri, anot Rusijos, galėtų sunaikinti bet kokią priešraketinę sistemą. V. Putinas įspėjo JAV, kad ši įtampa gali Europą paversti dulkėmis ir jeigu JAV pastatys gynybines sistemas, Rusija nukreips raketas į Lenkiją ir Čekiją⁹⁰, nes toks JAV žingsnis primena Kubos krizę⁹¹.

2008 m. JAV su Lenkija sutarė dėl raketų statybos, Čekija taip pat priėmė sprendimą bendradarbiauti su JAV. Po to, kai šie susitarimai buvo paskelbti, Rusijos atstovai pareiškė, kad šalies sienos apsauga bus padidinta, o dvišaliai santykiai tarp JAV ir Rusijos galimai atšals. 2008 m. tuometinis prezidentas D. Medvedevas savo kasmetinėje kalboje pažadėjo, kad Kaliningrade dislokuos trumpojo nuotolio „Iskander“ raketą. Bet įtampa santykiuose ties tuo nesibaigė. Tais pačiais metais Rusija įsiveržė į Gruziją esą siekiant apsaugoti separatistų regionus Pietų Osetijoje. JAV palaikė Gruziją šiame konflikte ir siuntė humanitarinę pagalbą. Įtampa tęsėsi ir Rusijos kariniam laivynui 2008 m. atplaukus į Venesuelą (JAV įtakos zona) bei Šiaurės Korėjai pradėjus testuoti branduolinį ginklą 2009 m., šiai palaikant dvišalius santykius su Rusija ir Kinija.

JAV ir Rusijos santykiai panašėjo į JAV ir SSRS situaciją Šaltojo Karo metu. Nors ši kartą įtampą atrodė kur kas pavojingesnė, nes pasaulis jau gyveno taikos, o ne karo politikoje. Tačiau, stebina tai, kad net aštrėjant santykiams, ypač užsienio politikoje, branduolinio nusiginklavimo derybos niekur neišnyko. Naujojo START pasirašymas atskleidė du dalykus. Pirma, kad bendradarbiavimas branduolinėje srityje įmanomas, net esant ypač šaltiems santykiams, antra – kad tolimesnis nusiginklavimas gali būti problemiškas. Naujosios sutarties derybos užtruko ganėtinai ilgai. Rusija norėjo, kad gabenimo sistemos būtų sumažintos iki 500. Tam visiškai prieštaravo JAV, nes kitu atveju prireiktų brangios restruktūrizavimo programos, kuri pakeistų branduolinę triadą. Rusijai mažesnis skaičius atrodė kur kas patrauklesnis, nes tai neva sumažintų finansinę naštą, siekiant išlaikyti skaitinį paritetą su JAV strateginėmis pajėgomis. Kitas apmaudus sutarties bruožas – ji nereikalauja naikinti branduolinių galvučių, kurios bus pašalintos iš operacijų. Tokia nuostata būtų užfiksavusi ateities jėgos mažinimą, būtų neleidusi procesui sugrįžti. JAV tuo metu turėjo didelį pranašumą prieš Rusiją, nes ji laikėsi START ir SORT sutarčių nuostatų, taikomų dislokuojamosios

⁹⁰ Rose Gottemoeller, „Strained Russian Relations Greet Bush in Europe.“ New York, 2007. <<http://ceip.org/1TAwqcW>> [žiūrėta 2016 05 01].

⁹¹ BBC, „Putin compares US shield to Cuba.“ London, 2007. <<http://bbc.in/1rYGKow>> [žiūrėta 2016 05 02].

branduolinėms galvutėms. Todėl JAV branduolines galvutes nuiminėjo nuo gabenimo sistemų, o ne mažino pačių gabenimo sistemų skaičių.

Naujasis START valstybėms suteikė septynių metų laikotarpį sumažinti savo jėgas ir nustatė 10 metų galiojimo laiką. Svarbiausia, kad ši kartą sutartis buvo kur kas išsamesnė nei SORT. Joje detaliai apibrėžta ginkluotė ir taisyklės, padedančios šalims apskaičiuoti galvučių kiekius.. Tačiau sutartis leidžia konvertuoti gabenimo sistemas ir jų branduolines galvutes. Šios nuostatos leidžia JAV bei Rusijai lanksčiau nuspręsti kaip mažinti savo branduolines pajėgas. Naujoji sutartis taip pat nedraudžia dabartinių arba planuojamų JAV priešraketinių gynybinių sistemų arba ICBM ir SLBM sistemų konvertavimo į priešraketines sistemas.

Prieš pasirašant sutartį abi pusės sutiko, kad naujojoje sutartyje bus įtraukta nuostata, kuri kalbės apie strateginių puolamųjų ir ginamųjų ginklų santykius. Remiantis JAV pareigūnais, tai rodytų bendrą supratimą, kad priešraketinės gynybos klausimas bus sprendžiamas atskirai nuo tolimesnių START susitarimų⁹². Tačiau tokia nuostata neatsirado. Savo ruožtu, B. Obama'os administracija esą neturėjo didelio noro pasirašyti naują strateginės ginkluotės sutartį, kuri pažabotų JAV priešraketines gynybos sistemas - Senatas to neratifikavotų. Tačiau dar prieš baigiant Naujojo START derybas, atrodė, kad Rusija vilkino derybų procesą, neva siekdama išpešti kuo daugiau nuolaidų iš Vašingtono ir, analitikų vertinimu, parodė interesą papildomos sutarties kūrimui, kuri ilgainiui išspręstų JAV priešraketinės gynybos programą⁹³. Atsirado net spekuliacijų, kad Rusija pritaikys vienašališką pareiškimą finaliniam dokumentui, kuriame išreikš savo susirūpinimą. Tai neįvyko.

2009 m. Rusija ir JAV jau ieškojo būdų santykių perkrovimui strateginiame bendradarbiavime, o START sutarties pasirašymas parodė, kad abi valstybės dalinasi bendru interesu siekti mažesnio ir skaidresnio strateginių branduolinių ginklų kiekio. Įdomu tai, kad būtent ši sutartis tapo santykių atšilimo priežastimi. Rusijos užsienio reikalų ministras Sergėjus Lavrovas (*rus. Сергей Лавров*) teigė, kad ši sutartis JAV ir Rusijos santykius pernešė į naują kokybinį lygį, kur vyrauja lygybė, paritetas ir interesų balansas. Jeigu lygintume šį santykių atnaujinimą su Šaltuoju karu, vertėtų pabrėžti, kad B. Obama rėmėsi panašia vizija, kaip ir R. Reagan'as, tikėdamas, kad galų gale reikia panaikinti abiejų valstybių branduolinės ginkluotės arsenalus. Esą tai yra vienintelis ilgalaikis, efektyvus ir realus sprendimas išvengti branduolinio pavojaus. Naujojo START ratifikavimas tapo dar vienu žingsniu to link. Jeigu Šaltojo karu metu norėta kontroliuoti ir reguliuoti galių varžybas, dabar buvo reikalinga sutartis, kuri skatino bendradarbiavimą. Todėl tarsi reikėtų užsibrėžti kur kas

⁹² Shannon N. Kile, „Making a new START in Russian–US nuclear arms control.“ Stockholm, 2010. <<http://bit.ly/1TbYHtd>> [žiūrėta 2016 05 03].

⁹³ Shannon N. Kile, „Making a new START in Russian–US nuclear arms control.“ Stockholm, 2010. <<http://bit.ly/1TbYHtd>> [žiūrėta 2016 05 03].

didesnio masto tikslus, negu Naujasis START, kuris ginkluotę sumažino 30 proc. ir sukūrė sutarties įgyvendinimo stebėjimo programą⁹⁴.

Esminis šių derybų tikslas buvo laipsninis ginkluotės mažinimas. Būtent tik toks mažinimas, anot H. Bull'o, gali būti sėkmingas. Ir ne tik todėl. Grįžtant prie sutarties ir derybų sėkmingumo formulės, ši turi būti išsami, apibrėžianti aiškias taisykles, sukurianti institucijas ir kalbanti apie konkrečią ginkluotę. Jeigu SORT sutartis tokia vertinime ir nebuvo sėkminga, bet išliko svarbi diplomatinio ryšio palaikymo kontekste, Naujasis START yra paremtas H. Bull'o suformuotomis nuostatomis. Tačiau tuo pat metu lieka neatsakyta į nemažai klausimų JAV-Rusijos ginklų kontrolės darbotvarkėje. Kol kas nėra atnaujintas dėmesys taktiniams branduoliniams ginklams, kurie yra visiškai nesuvaržyti jokio teisinio susitarimo, reglamentuojančio jų skaičių bei dislokavimo sąlygas. Bet to, akivaizdu, kad tolimesnė pažanga ginklų mažinimo link reikalaus iš JAV apribojimų priešraketinės gynybos sistemų platformoje.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad nors iki šiol nusiginklavimo diplomatija veikė itin sėkmingai ir suformavo stabilų pasaulį, pasaulis, kuriame ji gimė, pasikeitė. Pasikeitė ir santykiai tarp valstybių bei tų valstybių interesai. Nors branduolinė taika egzistuoja, į ginkluotės areną žengia ir kitos valstybės. Todėl tarptautiniam stabilumui tampa grėsme net tik besikeičiantys JAV ir Rusijos santykiai. Nors diplomatijos procesas iki šiol buvo sklandus ir padėjo suformuoti taiką, išvystyti tarptautinę bendruomenę, JAV ir Rusija gali nebesusitarti dėl naujos sutarties. Tokiu atveju branduolinio nusiginklavimo diplomatija gali baigtis. Pirmiausia todėl, kad išnyks paritetas tarp abiejų valstybių, antra – jos nebesugebės atrasti bendrų interesų. Tuo labiau, šį kartą norint, kad nusiginklavimo diplomatija veiktų, JAV ir Rusija turi pradėti bendradarbiauti ir tarptautinio nusiginklavimo klausimu.

4.3. Kito diplomatinio žingsnio paieškos

Sėkmę abi valstybės sugebėjo pasiekti, nes trys esminės ginkluotės mažinimo sutartys sukūrė tokias sąlygas, kuriose abi valstybės ne tik turėjo aiškiai apibrėžtus mažinimo kriterijus, bet ir sukūrė priežiūros mechanizmus bei institucijas, įforminusios diplomatinį ryšį. Bent jau tol, kol toks ryšys egzistavo, tol buvo išvengta branduolinio karo. Pateiktoje lentelėje matoma, kad sukurti susitarimai turėjo itin didelę reikšmę strateginės ginkluotės arsenalų mažinime.

⁹⁴ Bruce Blair, „Bombs Away.“ New York, 2010. <<http://nyti.ms/1T9j6SI>> [žiūrėta 2016 05 05].

Lentelė 2. Ginkluotės limitai START, SORT ir Naujojo START sutartyse.

	START (1991)	SORT (2002)	Naujasis START (2010)
<i>Gabenimo transporto apribojimai</i>	1 600 strateginių branduolinio gabenimo transporto	Jokio ribojimo	800 dislokuotų ir nedislokuotų ICBM, SLBM sistemų ir sunkių bombonešių, pritaikytų gabenti branduolinius ginklus. Iš jų 700 dislokuotų ICBM, SLBM sistemų ir sunkių bombonešių, pritaikytų gabenti branduolinius ginklus.
<i>Branduolinių galvučių apribojimai</i>	6000 branduolinių galvučių pritaikytų ICBM, SLBM sistemoms ir sunkiems bombonešiams. 4900 branduolinių galvučių pritaikytų SLBM ir ICBM sistemoms. 1100 branduolinių galvučių pritaikytų mobilioms ICBM sistemoms. 1540 branduolinių galvučių pritaikytų sunkioms ICBM sistemoms.	1700-2200 dislokuotų branduolinių galvučių	1550 dislokuotų branduolinių galvučių
<i>Svorio apribojimai</i>	3600 metrinė tonų	Jokio ribojimo	Jokio ribojimo

Šaltinis: U.S. Department of State

Grįžtant prie Naujosios START sutarties, praėjo daugiau nei penkeri metais nuo jos įsigaliojimo. Ji reikalauja, kad iki 2018 m. vasario 5 d. JAV ir Rusija strateginę branduolinę ginkluotę sumažintų pagal Lentelė 2 nurodytus kiekius. Iš vienos pusės atrodo, kad sutarties įgyvendinimas vyksta sklandžiai. Nuo 2015 m. rugsėjo JAV turėjo 1538 dislokuotas strategines branduolines galvutes, pritaikytas 762 ICBM, SLBM sistemoms ir bombonešiams. Rusijos skaičiai taip pat rodo pozityvius ženklus: 1648 dislokuotos strateginės branduolinės galvutės ir 526 dislokuotos strateginės raketos bei bombonešiai⁹⁵. Be reguliaraus keitimosi informacija, naujasis START reikalauja, kad kiekviena pusė kitai praneštų apie pokyčius strateginėje ginkluotėje. Skaičiuojama, kad nuo 2015 m. sausio abi pusės įvykdė 10200 sutartyje numatytų pranešimų. Sutartis taip pat leidžia kiekvienai pusei

⁹⁵ Steven Pifer, „New START turns five.“ Washington, 2016. <<http://brook.gs/1oCXPCJ>> [žiūrėta 2016 05 04].

atlikti 18 patikrinimų per metus strateginės branduolinės ginkluotės srityje. Kiekviena iš pusių per pirmuosius ketverius metus pilnai išnaudojo savo kvotas.

Šiandien esant padidėjusiai įtampai dvišaliuose JAV ir Rusijos santykiuose, o jų kariniams daliniams veikiant vis arčiau vienas kito, Naujoji START sutartis atrodo itin naudinga ir vertinga. Visų pirma dėl to, kad kiekviena pusė sutinka, kad būtų sumažintas bendras strateginis branduolinis potencialas. O tai automatiškai suvaržo ir stabilizuoja vieną esminių konkurencijos sričių. Antra, Naujojo START skaidrumo ir tikrinimo priemonės, įskaitant pusmečio duomenų mainus, pranešimus ir patikrinimus, suteikia kiekvienai valstybei vis daugiau informacijos apie kitos valstybės strategines pajėgas. Pavyzdžiui, jeigu JAV pusė vykdo inspekciją Rusijos ICBM sistemų bazėje, ji gauna visą reikalingą informaciją, siekiant įvertinti Rusijos ginkluotės skaičius. Nesant šiai sutarčiai, tokia informacija vargu ar būtų prieinama, o Vašingtonas arba Maskva galėtų daryti prasčiausias prielaidas, atsižvelgiant į dabartinę įtampą. Skaidrumo trūkumas galimai nuvestų prie nereikalingų karinių veiksmų strateginės branduolinės ginkluotės srityje, kuriuos kita pusė vertintų kaip provokuojančius ir sukeltų atsakomųjų priemonių bangą.

Priešingai nei 1987 m. INF sutartis, kurią Rusija esą pažeidė testuodama antžeminę vidutinio nuotolio branduolinę raketą, atrodo, kad Maskva yra suinteresuota išlaikyti dabartines sutartas ribas. Tiesa, tai kad Rusija, anot JAV pareigūnų, pažeidė INF sutartį, bet JAV ir toliau palaikė bendradarbiavimą, rodo, kad strateginės ginkluotės mažinimas yra vienas esminių prioritetų. 2013 m. B. Obama pasiūlė 1550 dislokuotas branduolines galvutes sumažinti dar trečdaliu, nurodydamas, kad Vašingtonas yra pasirengęs vykdyti mažinimą ir kitose srityse⁹⁶. Tačiau Maskvos šis pasiūlymas nesužavėjo. Rusijos pareigūnai pabrėžė, kad tolimesnio ginkluotės ribojimo nesvarstys tol, kol nebus galutinai įgyvendintas Naujasis START. Bet jie atkreipė dėmesį į kitas problemas, pavyzdžiui, priešraketinės gynybos sistemas ir konvencinius ginklus. Tad naujos sutarties derybos pareikalaus, kad abi pusės atrastų būdų įveikti įsitvirtinusius skirtumus ir patobulintų politinį klimatą.

Bent jau kol kas viskas galimai atrodo kur kas blogiau nei anksčiau. Nors JAV dislokuotų branduolinių galvučių ir gabenimo sistemų kiekis ir toliau mažėja (2015 m. rugsėjį JAV paskelbė sunaikinti 30 branduolinių B-52 raketų), agresijos mastas tarp abiejų valstybių didėja. 2014 m. vasario mėnesį Rusijos Užsienio reikalų ministerijos saugumo ir nusiginklavimo departamento direktorius Michailas Uljanovas (*rus. Михаил Ульянов*) teigė, kad JAV priešraketinės gynybos sistemų dislokavimas sukurs tokią situaciją, kai Rusija bus priversta pasitraukti iš Naujojo START. Po metų tai buvo pakartota dėl JAV pritaikytų sankcijų Rusijai dėl situacijos Ukrainoje⁹⁷. Tokiu atveju, Naujasis START bus tik paveikęs JAV pusę. Gal net dar labiau pavojingi yra Rusijos

⁹⁶ Steven Pifer, „New START turns five.“ Washington, 2016. <<http://brook.gs/1oCXPCJ>> [žiūrėta 2016 05 04].

⁹⁷ Keith B. Payne, „The New START Treaty and Russia’s nuclear surge.“ Washington, 2015. <<http://bit.ly/1Wr4miV>> [žiūrėta 2016 05 04].

grasinimai panaudoti branduolinius ginklus, siekiant paremti savo karinius išpuolius kaimyninėse valstybėse. V. Putinas perspėjo, kad Rusija buvo pasirengusi pasitelkti branduolines pajėgas per savo invaziją į Krymą 2014 m. Tuo metu kai kurie Rusijos politikai patvirtino, kad lygiai ji buvo pasirengusi per įsiveržimą į Gruziją 2008 m. Branduolinių pajėgų naudojimas tokia agresyvia maniera Vakaruose nėra taikomas net ir 2015 m.

Bent jau Vašingtone daugiau nei du dešimtmečius priimtina prieiga buvo tai, kad JAV ir Rusija bendradarbiaus naujajame pasaulyje, susikūrusiame Šaltojo karo, bet ar nėra tai tik optimistiškas mąstymas? Šiuo metu V. Putino valdoma Rusija siekia karinės agresijos Europoje ir didina savo branduolinį arsenalą, grasina JAV, siekia atsikratyti naujų ginkluotės susitarimų ir galimai pažeidinėja ankstesnius susitarimus, nors tai pati neigia⁹⁸. Ir vis dar išlieka taktinių branduolinių ginklų problema. Vien JAV turi 500 tokių raketų, iš kurių 180 yra Belgijoje, Vokietijoje, Italijoje, Olandijoje ir Turkijoje⁹⁹. Teigiama, kad šie ginklai yra saugūs, bet Rusijos arsenalas yra kur kas didesnis – tarp 3000 ir 5000 taktinių ginklų.

Nors B. Obama yra pasiruošęs derėtis dėl šių ginklų mažinimo ir net sulaukia palaikymo valstybės viduje, vargu ar Rusija atiduos šį savo pranašumą. Maskva jau seniai pareiškė, kad net nepradės derėtis tol, kol JAV nepašalins strateginės ginkluotės iš Europos, nors susidomėjimas tokia sutartimi buvo išreikštas. Tačiau abi pusės negali sustoti tik ties tuo. Joms taip pat reikia sumažinti sandėliuojamų branduolinių galvučių skaičius. Rusija ir JAV tokių turi apie 2000. Kai kurie atsarginiai ginklai yra reikalingi tiems atvejams, kuomet reikėtų pakeisti dislokuotas branduolines galvutes. Tačiau šie skaičiai yra kur kas daugiau nei gali reikėti valstybėms.

Nors iki šiol branduolinės derybos ir diplomatiniai pokalbiai sugebėjo įtvirtinti tam tikrą taiką, po Šaltojo karo valstybių santykiai pasikeitė. Istorija rodo, kad abi valstybės net ir nesutardamos užsienio politikoje ir gyvendamos sankcijų laikotarpyje ir toliau vysto nusiginklavimo programą. Tačiau nauja nusiginklavimo sutartis gali nepasirodyti. Nusiginklavimo diplomatija veikia mažiau, nes panaikinama viena iš esminių sąlygų tokiai diplomatijai gyvuoti – nebelieka pariteto tarp JAV ir Rusijos. Antra, valstybės kuo toliau tuo labiau praranda bendrų interesų formavimo įgūdžius. Šaltojo karo metu šie interesai buvo formuojami per pariteto siekimą ir branduolinio karo vengimą. Bet per dvidešimt šešerius metus nuo Šaltojo karo baigties, abi valstybės patyrė lygiai tokią pačią santykių karuselę, kurioje JAV ir SSRS gyveno beveik šešiasdešimt metų. Pasikeitusi pasaulio tvarka ir vis didesnis įsipareigojimas savo sąjungininkams ne tik neleidžia ir vėl atrasti bendrų nusiginklavimo interesų, bet ir galimai permąstyti visą nusiginklavimo politiką. Bet jeigu diplomatinio proceso šioje

⁹⁸ Neil MacFarquahar, „Russia: Officials Deny Violating Treaty.“ New York, 2014. <<http://nyti.ms/1rYIKNu>> [žiūrėta 2016 05 04].

⁹⁹ NyTimes, „The Next Treties.“ New York, 2010. <<http://nyti.ms/21YON1g>> [žiūrėta 2016 05 04].

srityje tarp JAV ir Rusijos nebeliks, pasaulis galimai ir vėl įžengs į baimės politikos epochą, tik vargu ar ji galėtų taip greitai baigtis, kaip pasibaigė Šaltojo karo metu, nes baimė gali peraugti į agresiją.

IŠVADOS

Išanalizavus JAV ir SSRS / Rusijos branduolinių santykių raidą ir nusiginklavimo diplomatijos logiką per istorinius etapus ir visas branduolinio nusiginklavimo sutartis tarp šių valstybių, pavyko įrodyti, kad tarptautinės taikos formavimui diplomatija tarnauja ne kaip reflektivi, o kaip konstituojama priemonė. Siekiant atgaivinti anglų mokyklos teoretiko Hedley Bull'o įžvalgas branduolinio nusiginklavimo proceso analizėje, pavyko įrodyti, kad galių balansas yra būtinas tarptautinės sistemos išgyvenimui. Įvertinus SALT derybų procesą, ABM, START ir Naujojo START sutarčių nuostatas ir jų pagrįstumą bei taikomumą, galime teigti, kad prieš penkiasdešimt metų suformuotos H. Bull'o idėjos sėkmingam branduoliniam nusiginklavimui galioja ir šiandien.

Kadangi diplomatija tarp dviejų galingiausių valstybių Šaltojo karo laikotarpiu tapo prielaida ir priemone išvengti branduolinio karo, pavyko įrodyti, kad nusiginklavimo diplomatija tampa prielaida tarptautinės visuomenės sukūrimui ir išsaugojimui. Šią hipotezę pavyko pagrįsti išanalizavus JAV ir SSRS / Rusijos branduolinio nusiginklavimo procesą tarptautinių krizinių kontekste. Todėl galime teigti, kad tol, kol vyksta toks procesas, tol yra išlaikomas tarptautinis stabilumas ir taika.

Bendrų tarpvalstybinių interesų formavimo ir raidos analizė taip pat parodė, kad JAV ir Rusija visada buvo suinteresuotos išlaikyti stabilumą ir taiką, nepaisant savo karinių strateginių doktrinų, kurios nuo II-ojo Pasaulinio karo varijavo ir net įgaudavo agresyvumo požymių. Valstybių dvišalės nusiginklavimo diplomatijos raida konstruojama per nusiginklavimo derybas ir branduolinio susilaikymo sutartis įrodo, kad nusiginklavimas yra įmanomas tik tuo atveju, jeigu nusiginklavimo derybose dalyvaujančios pusės yra pasiekusios paritetą, jaučiasi lygios viena kitai, o formuojamos sutarčių nuostatos kalba apie labai konkrečios ginkluotės mažinimą, apibrėžiamos nusiginklavimo sąlygos, suformuojamos priežiūros institucijos ir mechanizmai, tuo pačiu metu paisoma kiekvienos valstybės interesų.

Siekiant išlaikyti nusiginklavimo stabilumą, vertėtų pasinaudoti H. Bull'o siūlymais, kurie sutarčių sudarymo kontekste pasirodė itin tikslius ir aktualūs, nes sutapo su sutarčių įgyvendinimo nuostatomis. Tad nusiginklavimo diplomatija veikia tik tuomet, kai valstybės pripažinusios paritetą viena su kita, vykdo neformalias diplomatines diskusijas, kurių metų yra išgryninami interesai ir duodami žodiniai pasižadėjimai.

Tačiau H. Bull'as kalbėdamas apie branduolinį stabilumą, koncentravosi tik į vieną politinį kontekstą – Šaltojo karo epocha, kurios įvykius taikė savo teorinėms įžvalgoms. Nors šiame darbe buvo stengtasi universalizuoti teoretiko prielaidas ir pritaikyti XXI amžiui, iki galo nėra aišku, koku būdu privalo vykti branduolinio nusiginklavimo diplomatija,

pasikeitus tarptautinei struktūrai, o valstybėms nebenorint nuolaidžiauti vienai kitai. H. Bull'as teorijoje analizavo konkrečias derybas ir ginkluotę, kuri tuo metu veikė kitaip ir turėjo valstybių strategijoms kitokią įtaką nei šiandien. Pavyzdžiui, H. Bull'as akcentavo MIRV ir ABM sistemų destruktivumą, tačiau XXI a. net ir esant šiai ginkluotei, branduolinio nusiginklavimo kontekste jos nebeturi tokios reikšmės. Taip pat H. Bull'as neišskyrė prielaidų, kas įvyksta su tarptautine visuomene valstybėms pasitraukus iš sutarčių. Praktika rodo, kad net ir pasitraukus, diplomatinis nusiginklavimo procesas ir toliau vyksta. Tačiau ar tai turės įtakos stabilumui ateityje? Atsakymo į šį klausimą anglų mokykla nepateikia.

Vis dėlto, antroji anglų mokyklos karta labai aiškiai suformavo nusiginklavimo priemones ir šių įtaką taikos kūrimui, atskiriant branduolinės ginkluotės arsenalą nuo valstybės vidaus politikos ir galios didinimo. Tokia skirtis leidžia visiškai kitaip suvokti JAV ir Rusijos / SSRS santykius ir daryti prielaidas, kad diplomatija yra kur kas daugiau nei įrankis bendrauti valstybėms.

Literatūros saraksts

1. Alderson, Kai, Hurrell, Andrew, *Hedley Bull on International Society*. New York: Macmillan press, 2000.
2. Barry, Ellen, „Medvedev Praises Obama for New Start Treat.“. New York, 2010. <<http://nyti.ms/1TR2lZv>> [žiūrēta 2016 05 04].
3. Baruch, Bernard, „The Baruch plan.“ Pranešimas konferencijojā „United Nations Atomic Energy Commission,“ New York, 1946 gada maija 14 d.
4. BBC, „Putin compares US shield to Cuba.“ London, 2007. <<http://bbc.in/1rYgKow>> [žiūrēta 2016 05 02].
5. Blair, Bruce, „Bombs Away.“ New York, 2010. <<http://nyti.ms/1T9j6SI>> [žiūrēta 2016 05 05].
6. Boese, Wade, „U.S. Withdraws From ABM Treaty; Global Response Muted.“ Washington, 2002. <<http://bit.ly/1rH72vL>> [žiūrēta 2016 05 01].
7. Bull, Hedley, „Arms Control: A Stocktaking and Prospects.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 100-119.
8. Bull, Hedley, „Arms Control and the Balance of Power“. Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 41-58.
9. Bull, Hedley, „Arms Control and World Order“. Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 191-207.
10. Bull, Hedley, „Disarmament and the International System.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 27-41.
11. Bull, Hedley, „Strategic Arms Limitation: The Precedent of the Washington and London Naval Treaties.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 131-152.
12. Bull, Hedley, *The Anarchical society: a study of order in world politics*. 3. izdevums. New York: Palgrave, 2000.
13. Bull, Hedley, „The Moscow Agreement and Strategic Arms Limitation.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 152-191.
14. Bull, Hedley, „The Scope for Super Power Agreements.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 131-152.
15. Bull, Hedley, „The Pros and Cons of Unilateral Disarmament.“ Kn. Robert O'Neill (sud.), *Hedley Bull on Arms Control*. New York: Palgrave Macmillan, 1987, 58-66.

16. Bundy, McGeorge, „To Cap the Volcano“. *Foreign Affairs*, 1969. <<http://fam.ag/1QYAf9Y>> [Žiūrėta 2016 04 20].
17. Burr, William, Rosenberg, David, „Nuclear competition in an era of stalemate, 1963-1975.“ Kn. Melvyn P. Leffler (sud.), *The Cambridge history of the Cold war, Volume II, Crises and Detente*. New York: Cambridge University press, 2009, 88-112.
18. Bush, George, „Joint Understanding.“ Kalba spaudos konferencijoje „The President's News Conference With President Boris Yeltsin of Russia“, 1992, liepos 17 d.
19. Butcher, Sandra, *The Origins of the Russell-Einstein manifesto*. Fredericksburg: Cardinal Press, 2005.
20. Derlan, James, „Mediating estrangement: a theory for diplomacy.“ *Review of International Studies*, vol. 13, 1997, 91-110.
21. Dobrynin, Anatoly, *In Confidence. Moscow's Ambassador to America's Six Cold War Presidents*. New York: Random House, 1995.
22. Fuerth, Leon, „Return of the Nuclear Debate?“ Kn. Alexander T.J. Lennon (sud.), *Contemporary Nuclear Debates*. Washington: MIT Press, 2002, 183-197.
23. Gaddis, John Lewis, „Grand strategies in the Cold War.“ Kn. Melvyn P. Leffler (sud.), *The Cambridge history of the Cold war, Volume II, Crises and Detente*. New York: Cambridge University press, 2009, 1-22.
24. Gaddis, Lewis, „Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy“. 2 leid. Oxford: Oxford University press, 2005.
25. Garwin, Richard L., „A Defense That Will Not Defend.“ Kn. Alexander T.J. Lennon (sud.), *Contemporary Nuclear Debates*. Washington: MIT Press, 2002, 29-48.
26. Goldstein, Erik, „The evolution of British diplomatic strategy for the Eashington conference.“ *Diplomacy & Statecraft*, 4:3, 4-34.
27. Gottermoeller, Rose, „Strained Russian Relations Greet Bush in Europe.“ New York, 2007. <<http://ceip.org/1TAwqcW>> [žiūrėta 2016 05 01].
28. Hershberg, James G., „The Cuban missile crisis.“ Kn. Melvyn P. Leffler (sud.), *The Cambridge history of the Cold war, Volume II, Crises and Detente*. New York: Cambridge University press, 2009, 65-88.
29. Hershberg, Jim, „Anatomy of a Controversy: Anatoly F. Dobrynin's Meeting With Robert F. Kennedy, Saturday, 27 October 1962.“ *The Cold war international history project bulletin*, Issue 5, 1995, 75-80.
30. Hoffman, David E., *The Dead Hand: Reagan, Goarbachev and the untold story of the cold war arms race*. 2 leid. London: Icon Books, 2011.

31. Hoffmann, Stanley, „International Society“. Kn. J.D.B. Miller (sud.), *Oder and Violence*. Oxford: Clarendon press, 1990, 13-38.
32. Holbard, Carsten, „Hedley Bull and International Relation“. Kn. J.D.B. Miller (sud.), *Oder and Violence*. Oxford: Clarendon press, 1990, 186-205.
33. Yeltsin, Boris, „Joint Understanding.“ Kalba spaudos konferencijoje „The President's News Conference With President Boris Yeltsin of Russia“, 1992, liepos 17 d.
34. Jervis, Robert, „Identity and the Cold War.“ Kn. Melvyn P. Leffler (sud.), *The Cambridge history of the Cold war, Volume II, Crises and Detente*. New York: Cambridge University press, 2009.
35. Johnson, Dominic, Tierney, Dominic, *Failing to Win: Perceptions of Victory and Defeat in International Politics*. Cambridge: Harvard University Press, 2006.
36. Karpenko, Alexander, „ABM and space defence.“ *Nevsky Bastion*, No. 4, 1999, 2-47.
37. Kennedy, John F., „Address at U.N. General Assembly.“ Pranešimas JT Generalinėje asamblėjoje, New York, 1961, rugsėjo 25 d.
38. Kennedy, John F., „Special Message to the Congress on the Defense Budget.“ Pranešimas JAV kongresui, Washington, 1961, kovo 28 d.
39. Kile, Shannon N., „Making a new START in Russian–US nuclear arms control.“ Stockholm, 2010. <<http://bit.ly/1TbYHtd>> [žiūrėta 2016 05 03].
40. Khrushchev, Nikita, „The building crisis over the status of Berlin.“. Pranešimas konferencijoje „First Secretaries of Central Committee of Socialist Countries“, Moscow, 1961, rugpjūčio 3 d.
41. Kramer, Andrew E., „Biden Remarks Anger Russian Officials“. New York, 2009. <<http://nyti.ms/1sfqEaZ>> [žiūrėta 2016 05 02].
42. Kursunoglu, Behram, *The challenges to nuclear power in the twenty-first century*. New York: Kluwer Academic Publisher, 2002.
43. Ludlow, N. Piers, „European integration and the Cold war.“ Kn. Melvyn P. Leffler (sud.), *The Cambridge history of the Cold war, Volume II, Crises and Detente*. New York: Cambridge University press, 2009, 179-198.
44. MacFarquahar, Neil, „Russia: Officials Deny Violating Treaty.“ New York, 2014. <<http://nyti.ms/1rYIKNu>> [žiūrėta 2016 05 04].
45. Maurer, John H., „Arms control and the Washington conference.“ *Diplomacy & Statecraft*, 4:3, 267-293.
46. Millar, Tom B., „Strategic Studies and Arms control.“ Kn. J.D.B. Miller (sud.), *Oder and Violence*. Oxford: Clarendon press, 1990, 95-112.

47. Nacht, Michael, „The Politics: How did we get there?“ Kn. Alexander T.J. Lennon (sud.), *Contemporary Nuclear Debates*. Washington: MIT Press, 2002, 3-12.
48. Nash, Philip, „Bear Any Burden? John F. Kennedy and Nuclear Weapons“. Kn. John Lewis Gaddis (sud.), *Coldwar Statesmen confront the bomb*. Oxford: Oxford university press, 1999, 120-141.
49. Neumann, Iver B., „The English School on Diplomacy.“ Kn. Spencer Mawby (sud.), *Discussion papers in diplomacy*. Hague: Clingendael, 2001, 1-28.
50. NyTimes, „The Next Treties.“ New York, 2010. <<http://nyti.ms/21YON1g>> [žiūrėta 2016 05 04].
51. Payne, Keith B., „The New START Treaty and Russia’s nuclear surge.“ Washington, 2015. <<http://bit.ly/1Wr4miV>> [žiūrėta 2016 05 04].
52. Pifer, Steven, „New START turns five.“ Washington, 2016. <<http://brook.gs/1oCXPCJ>> [žiūrėta 2016 05 04].
53. Rhodes, Richard, *Arsenals of folly*. 2 leid. London: Simon&Schuster, 2009.
54. Suganami, Hidemi, „The English School in a Nutshell.“ *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, Vol. 9, 2010, 15-28.
55. UNODA, „Non Proliferation Treaty.“ New York: Unoda, 1968.
56. U.S. Department of State, „Discussion at 257th NSC Meeting.“ *National Security Policy*, vol. XIX, 1955. <<http://1.usa.gov/1YIMuDz>> [Žiūrėta 2016 04 21].
57. U.S. Department of State, „Discussion at 263rd NSC Meeting.“ *National Security Policy*, vol. XIX, 1955. <<http://1.usa.gov/1rVuEN2>> [Žiūrėta 2016 04 21].
58. U.S. Department of State, „New START.“ Department of State: Prague, 2010.
59. U.S. National Security Council, „A Report to the President Pursuant to the President's Directive of January 31, 1950.“ (NSC 68). Washington: National Security Council, 1950.
60. U.S. Security resources panel of the science advisory committe, „Deterrence & Survival in the nuclear age.“ (NSC 5724 (21)). Washington: Security resources panel of the science advisory committee, 1957.
61. Wittner, Lawrence S., *Confronting the Bomb*. Stanford: Stanford university press, 2009.
62. Woolf, Amy, *The New Start Treaty: Central Limits and Key Provision*. Washington: Congressional Research Service, 2016.
63. Zubok, Vladislav M., „Stalin and the Nuclear Age“. Kn. John Lewis Gaddis (sud.), *Coldwar Statesmen confront the bomb*. Oxford: Oxford university press, 1999, 39-62.

64. Zubok, Vladislav M., „The Nuclear Education of Nikita Khrushchev“. Kn. John Lewis Gaddis (sud.), *Coldwar Statesmen confront the bomb*. Oxford: Oxford university press, 1999, 141-171.

Summary

Master thesis „The U.S. and Russia’s nuclear disarmament diplomacy“ tries to assess the nuclear disarmament relationship between the two most powerful countries and evaluate its impact to the international community and peace. The analysis begins with Joseph Stalin’s fear policy and continuous until the year 2016. Throughout the nuclear disarmament diplomacy narrative, this Master thesis tries to find out why the U.S. and Russia keep on voluntary disarmament. This is being explained with the help of the English school of international relations representative Hedley Bull, who is chosen for his unique approach to the diplomacy and disarmament logic itself.

It is found out, that the criteria for the successful disarmament agreement is laid down in Hedley Bull’s disarmament policy, which is confirmed with the real ABM, INF, START and New START treaties. However, the main criterion for the nuclear diplomacy empowerment is being lost and the author does not provide answers how his policy is ought to exist in different international order. In addition, there are new nuclear armament issues that have never been touched upon by the two countries, so the tension is rising and the diplomacy is starting to grow weak.

But despite all these concerns that may or may not influence future disarmament treaties, this thesis proves that nuclear disarmament diplomacy between the U.S. and Russia has always been the main interest for both countries and it stood the test of time, through many different international crisis. That is why this kind of diplomacy is the main key why both countries are not keen on starting a war with each other.